4/14

de zandloper

HEIJ

EDE

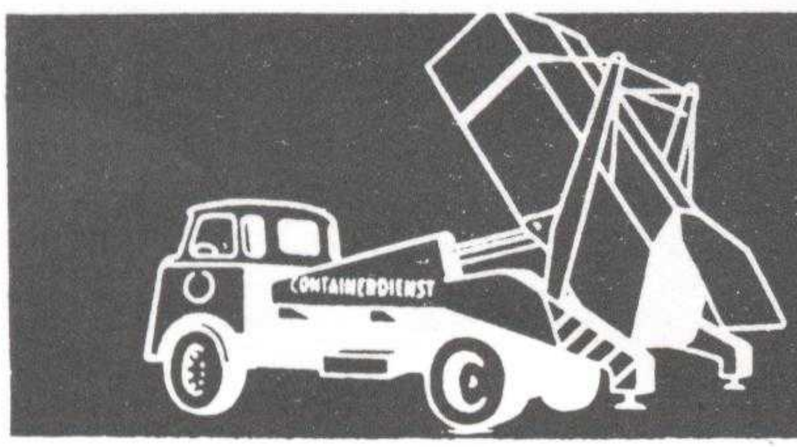

ALS DEZE DIENST
UW ERF OPRIJDT-
ZIJN VUILNISPROBLEMEN
UIT DE TIJD.

de zandloper

kwartaaluitgave van de Vereniging Oud-Ede
jaargang 4, nummer 14, september 1976.

IN MEMORIAM

JOHAN-HERMAN DE WIT

19 JANUARI 1902 - 3 SEPTEMBER 1976

Na een slepende ziekte die zich in het laatst van het vorige jaar reeds openbaarde, ontviel ons op vrijdag 3 sept. jl. ons geacht medelid - en sedert jaren - onze zeer deskundige reisleider, de Heer J.H. de Witt.
Dit heengaan betekent voor "Oud-Ede" een belangrijk verlies, niet alleen om zijn beminnelijke persoonlijkheid, doch vooral om zijn grote kennis en interesse voor de historie van land en volk.
Zelfs tot ver over de grenzen strekte zich zijn kennis van de geschiedenis uit.
Dat hij zo'n intense belangstelling had voor het verleden, kwam spontaan tot uitdrukking, toen onze vereniging in de laatste jaren nieuwe activiteiten ontplooide.
Al vanaf het jaar 1933, toen de heer de Witt zich metterwoon in Ede vestigde, begon hij met navorsen en registreren van geschiedkundige en genealogische wetenswaardigheden, vooral over zijn (onze) onmiddellijke omgeving.
Zijn werkzaamheden bij de Gemeente als ambtenaar, achtereenvolgens bij de distributiedienst van 1940 tot 1947; bij de dienst volkshuisvesting van 1947 tot 1948, kwamen heel duidelijk tot hun recht tijdens de jaren van 1948 tot 1967, toen hij op de afdeling bevolking van de secretarie de in de oorlog verbrande bevolkings-registratie met grote nauwgezetheid gereconstrueerd heeft, hetgeen hem tot grote voldoening stemde, terwijl menig ook buiten Ede wonende Nederlander hem daarvoor zeer erkentelijk was.
Zijn privé aangelegde cartotheek en lectuur-verzameling op historisch terrein is van grote importantie.

Nog vorig jaar was hij onze onderhoudende reisgids naar Bokrijk in de Belgische Kempen.

Met grote waardering en dankbaarheid zal hij bij onze vereniging en zijn ontelbare vrienden in de herinnering voortleven.

De wetenschap, dat met het verscheiden van onze vriend de Witt een zinvol, hulpvaardig en werkzaam leven werden afgesloten, moge voor zijn echtgenote, mevrouw de Witt-Schoonbeeg, tot sterke troost zijn bij dit voor haar zo grote verlies.

Bestuur en Reiscommissie
van "Oud Ede".

EDESE BRIEVENBESTELLER

Bent U ook nog altijd een tikkeltje nieuwsgierig of de brievenbesteller gewoonlijk kortweg "de post" genoemd, op zijn ronde ook iets voor U in petto heeft? Helaas is voor vele mensen het gezellige geluid van de dichtkleppende brievenbus, gepaard gaande met her neerploffen van het bestelde, verdwenen. Die moeten nu naar de weg sloffen om daar in het, door de P.T.T. onder het motto: "tijd is geld", geplaatste bakje te kijken, waardoor de besteller niet eens meer op de stoep komt. Maar al veel langer is het werkelijke contact tussen postbode en burger verloren gegaan, waarmede natuurlijk niets ten nadele van de huidige P.T.T.-mensen gezegd is: integendeel, ook zij zijn nog altijd even opgewekt en behulpzaam.
Maar een halve eeuw en nog langer geleden was de postbode, vooral op het platteland, waar hij, mede door het ontbreken van brievenbussen, zijn bestelling altijd binnenshuis afleverde, een belangrijk persoon. Hij was eigenlijk een wandelend postkantoor betaalde postwissels uit, verkocht postzegels, nam belastinggeld of andere betalingen mee, hielp bij het invullen van officiële papieren, kortom hij was een steunpilaar voor eenvoudige mensen die soms amper lezen of schrijven konden.
Hoe lang is er eigenlijk een Postkantoor in Ede; daarvoor gaan we eerst terug tot 1850, toen door het destijds bestaande parlement de bekende "Postwet" werd aangenomen, waarbij uitsluitend de staat het monopolie voor postbezor-

ging in handen nam, waardoor tevens brievenbestellers tot rijksambtenaren werden bevorderd. Voordien werden natuurlijk ook al lang brieven en pakjes verzonden, maar daarvoor werden, al naar omstandigheden, koeriers, beurtschippers, postkoetsen of vrachtwagens, al of niet met een door hogerhand verstrekte vergunning, ingeschakeld. Ook waren mensen aangesteld die simpelweg per voet de verschillende post van de ene naar de andere plaats brachten. Zo had het gemeentebestuur van Ede, dat vanzelfsprekend belang had bij het tijdig ontvangen van belangrijke stukken, reeds in 1818 zo'n z.g. "voetbode" in dienst, die tweemaal per week naar Arnhem wandelde om daar brieven te brengen en de correspondentie, bestemd voor de gemeente, mee terug te nemen. Bovendien tippelde een ander voor datzelfde doel viermaal in de week naar Wageningen. Zij ontvingen daarvoor van het Rijk *f* 50,-- per jaar waar de gemeente nog eens *f* 30,-- bij deed. Deze voetbode mocht tevens, tegen een tarief van vijf cent, brieven of kleine pakjes van particulieren meenemen. In 1834 kwam aan de werkzaamheden van de bodes een einde; in dat jaar werd een distributiekantoor der Posterijen in Ede gevestigd.

Door genoemde postwet van 1850 werd het aantal post- en hulpkantoren door het gehele land sterk uitgebreid, waarvan ook Ede profiteerde. Als eerste postmeester, ook wel brievengaarder genoemd, werd aangesteld Theodorus Prins, van beroep wijnkoper, een enigszins vreemd aandoende combinatie. Deze Prins, die tevens van 1837 tot 1866 administrateur van de Ned. Herv. kerk was, woonde schuin tegenover logement "De Posthoorn", thans Not. Fischerstraat 14. Van zijn behoorlijk grote woning richtte hij een klein kamertje als werkruimte in en het eerste officiële postkantoor van Ede was een feit. Na het overlijden van Th. Prins werd als beheerder aangesteld de heer A. v.d. Craats; deze woonde in de Molenstraat; dus verhuisde het postkantoor daarheen.

Intussen was in 1852 de postzegel als betaling der portokosten ingevoerd, maar nog niet verplicht gesteld. Men was nl. altijd van het standpunt uitgegaan dat de geadresseerde het meeste belang had bij een brief of pakje en daarom ook de verschuldigde vrachtkosten moest betalen. De mensen noemden deze nieuwe bepaling "vooruit betalen" en de weerstand tegen postzegels plakken, heeft lang stand gehouden. Pas in 1870 werd het gebruik verplicht gesteld; voor niet of onvoldoende gefrankeerde brieven moest voortaan extra betaald worden, de z.g. "strafport" was geboren.

In 1890 begon het ernst te worden in Ede; de villa "Rozenhage" aan de Toren-

straat, bewoond door de fam. De Vries-Robbé, kwam leeg, werd door het Rijk gehuurd en als eerste postkantoor in Ede als zodanig ingericht. De heer v.d. Craats werd per ambtelijke brief van 30 mei 1890 als brievengaarder eervol ontslag verleend. Er werd meer personeel aangenomen met aan het hoofd de heer A. Goudriaan, de eerste postdirecteur in Ede dus. Veel later is dit gebouw, inmiddels ten behoeve van het marktplan, gesloopt, door de gemeente aangekocht en hebben de diensten van Sociale zaken en G.G.D. en er onderdak gevonden.
De grote vlucht kwam in 1906, toen een geheel nieuw gebouw aan de Arnh. straatweg werd betrokken, dat, zij het na een aantal verbouwingen, nog steeds als zodanig dienst doet.

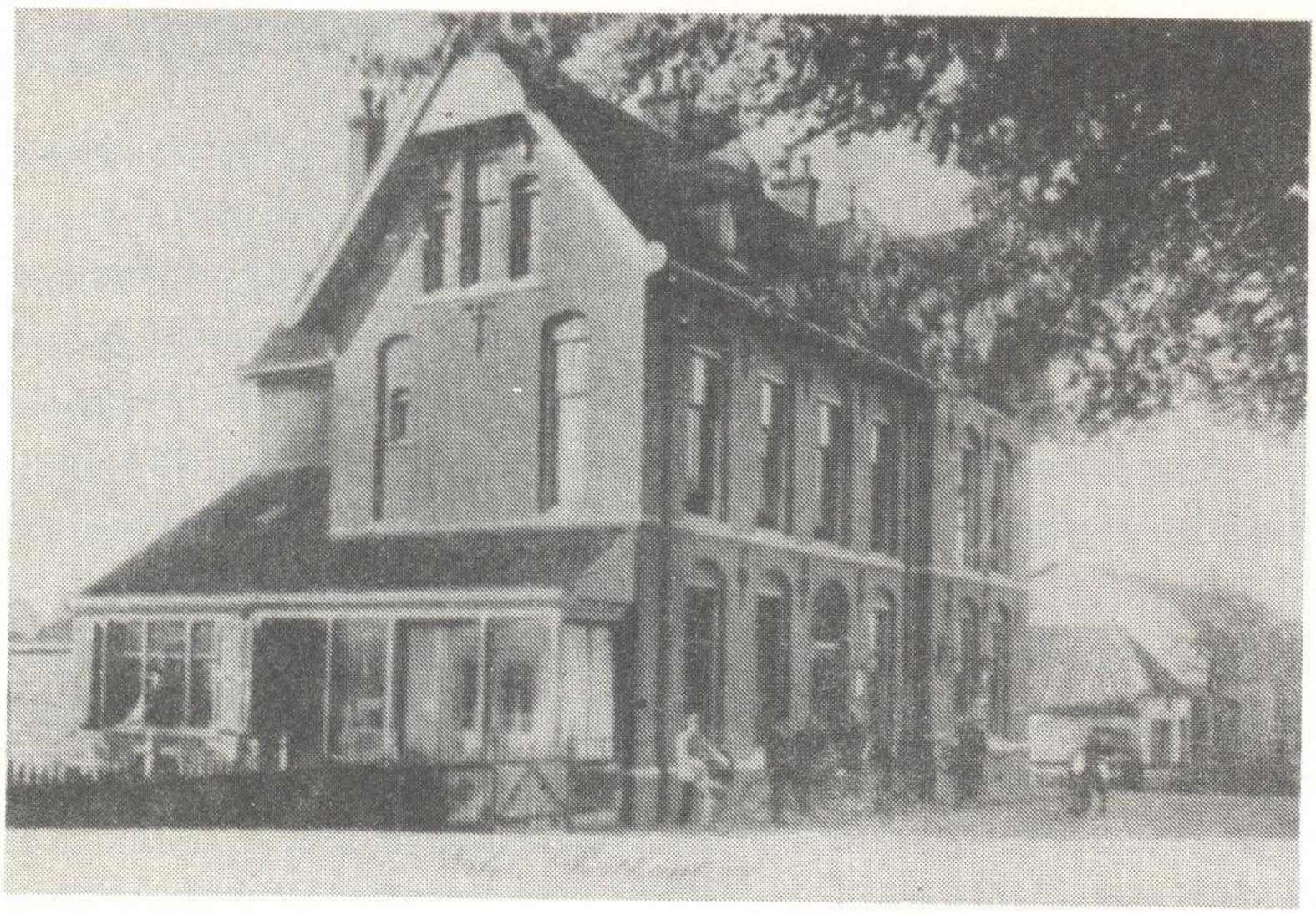

Het postkantoor met serre van de directeurswoning.

Aanvankelijk woonde de directeur ook in het postkantoor; op oude foto's is nog duidelijk de serre van het woonhuis te zien. De heer Ramond, directeur van 1931 tot 1936, was de eerste die daar geen gebruik van wilde maken; hij betrok het pand Arnh. straatweg 53, waarna de verschillende woonvertrekken aan het kantoor werden toegevoegd, tot 1928 stond boven op dit

nieuwe gebouw een soort torentje van waaruit de telefoondraden het dorp inliepen. Telefoon en telegraaf waren in opkomst, maar de benodigde verbindingen tot dat jaar bovengronds. Opnieuw geleidelijke uitbreiding van personeel; bijgaande foto uit 1922, ter gelegenheid van het afscheid van directeur J. Imminek toont de voltallige bezetting van het postkantoor. Rondom deze directeur zijn alle beambten, de dames, die voor de telefoonverbindingen moesten zorgen, met de bestellers verenigd. Al een hele groep postbodes voor het toenmalige Ede, maar men moet bedenken dat de wijken uitgestrekt, het aantal bestellingen veel talrijker en bijkomende werkzaamheden veel meer tijd in beslag namen dan nu het geval is. Zelfs op zondag kreeg men, desgewenst, de post thuis bezorgd, terwijl bovendien het kantoor op die dag enkele uren geopend was.
Met een tikje weemoed kijken we bij deze foto naar de, vroeger zo vertrouwde, gezichten; enkele van de jongeren, nu inmiddels rond de tachtig, zijn nog in leven en genieten van een welverdiend pensioen.
Geheel links staat de destijds zeer bekende Evert v.d. Craats, een harde werker, maar erg op de penning. Een mens wil nou eenmaal wat in zijn mond hebben; de één rookt, een ander pruimt, terwijl in deze tijd ook kauwgom in aanmerking komt, maar v.d. Craats liep de hele dag met een kiezelsteentje achter de kiezen; wel de goedkoopste oplossing.
Om nog wat extra's te vangen heeft hij na zijn pensionering nog jarenals hulpbesteller dienst gedaan en geen karwei was hem te zwaar. Tweemaal per dag moest de te verzenden post in een soort handwagen naar het station gebracht en de aangekomen weer meegenomen worden. Op een wintermorgen was het eens zo spiegelglad dat de twee aangewezen bestellers niet op de been konden blijven. Zij deden nog wel een poging, maar lagen al bij café Romeyn, op de hoek van het Maandereind, tegen de vlakte, waarna zij ijlings naar het kantoor terugkrabbelden "Dan zal ik het wel doen", meende v.d. Craats, bij wie dienst voor alles ging. Hij werd natuurlijk uitgelachen, maar trok onverstoorbaar zijn schoenen uit en liep, zonder te glijden, op zijn sokken achter de kar naar het station. Dat hij twee uur later op bijkans blote en half bevroren voeten terugkwam, ontlokte hem alleen maar de schampere opmerking: "Die jongelui van tegenwoordig weten niet meer wat aanpakken is".
Naast v.d. Craats staat R. Reneman; die woonde aan de Maanderweg waar zijn vrouw een klein snoepwinkeltje beheerde. Trouwens de meeste bestellers deden er wat bij; door de onregelmatige diensten beschikten zij nogal over

Het voltallig personeel der Posterijen te Ede in 1922:
staande v.l.n.r. E. v.d. Craats; J. Harmsen-v. Vliet; R. Reneman; A.J. Hogewey; A. Barten; A. Gazenbeek; W. v.d. Pol; B. Veenendaal; W. Sterk; G. Veenendaal; C. Overeem; J. v. Eck; K. Beukhof; W. Veenis; G. Mellink; J. Kramers; C Roelofsen; H. v. Laar; B. ter Weeme; zittende v.l.n.r. E.J. Gerritsen; mej. H.A. Burgerswijk; F. Klijnsma; J. Imminek; A.R. Noteboom; mej. W. Kimmijser; G.J. v. Otterlo; mej. Braaksma.

vrije tijd, die heus wel benut werd. Willem v.d. Pol bv. had een tabaksvergunning en leverde bij feestelijke gelegenheden de sigaren. Zuinigheid en vlijt gingen bij hen hand in hand, hetgeen bewezen werd door het feit dat deze eenvoudige mensen vrijwel allen een eigen huis met een behoorlijke lap grond bezaten.
Het was in die tijd niet zo eenvoudig om brievenbesteller te worden, al waren de eisen, waaraan een gegadigde moest voldoen, niet zo zwaar: een behoorlijke lagere school-ontwikkeling en een lichamelijke keuring. Vooral dat laatste had niet zo veel te betekenen: toen bv. G. Mellink in 1898 postbode kon worden, werd hij gekeurd door dokter Mensonides. Uitkleden was onnodig; de dokter liet hem een paar maal de spreekkamer rondlopen en constateerde: "Dat is in orde, bal nou eens een vuist". Ook dat lukte, waarna de arts zijn oordeel uitsprak: "Je kunt lopen en je handen gebruiken, goedgekeurd".
Nee, het beroerdste was dat een eventuele kandidaat vrijwel steeds op de onderste sport moest beginnen nl. als hulpbesteller. De verschillende directeuren stelden, uit zuinigheidsoverwegingen geen nieuwe kracht aan als met een tijdelijke kon worden volstaan. Daarom zocht de man, als hulp nodig bleek, naar een jongeman die geen vast werk had en liefst dicht bij het postkantoor woonde, zodat hij in geval van nood snel ter plaatse kon zijn. Naar gelang er werk was, deed hij een of meer dagen per week dienst en werd daar ook naar betaald. Bleek hij na verloop van tijd betrouwbaar en voor zijn taak berekend te zijn, dan draaide hij meer mee, maar het kon soms jaren duren voor hij eindelijk in vaste dienst werd aangenomen.
In die tijd werd nog, naar Frans model, een soort kepi gedragen, versierd met de posthoorn. Bij de telegrambesteller, op onze foto links, J. Harmsen-v. Vliet, liep door die posthoorn bovendien een soort bliksemflits ten bewijze hoe snel een telegram de plaats van bestemming bereikte. In 1929 werd de platte pet met stijve rand ingevoerd met hetzelfde embleem dat echter in 1936 vervangen werd door de letters P.T.T. Tot de verdere uitrusting van de besteller behoorde ook een wijde pelerine of cape. Deze cape, die slechts bovenaan met een haakje sloot, diende bij regenachtig weer niet alleen tot bescherming van de man, maar nog meer voor de tas met postbescheiden.
In heel vroeger jaren was de besteller tevens kenbaar aan zijn uniformplaat. Deze ovaal geel-koperen plaat met het opschrift "Posterijen", moest door een ieder worden gedragen die enige dienst buiten de kantoormuren verrichtte. In 1914 verviel dit voorschrift voor de mensen in vaste dienst; voortaan was

het dragen alleen nog verplicht door de hulpbestellers, die nog geen uniform aan hadden. De bestellers kregen nu hun nummer op de kraag van de jas; voor het afstempelen van brieven etc. had ieder voortaan zijn eigen stempel, waarin tevens zijn nummer verwerkt was. Als er iets niet klopte kon men dus aan de afstempeling zien wie de fout had gemaakt.
Om zich in het donker van het juiste adres te kunnen overtuigen, behoorde tot de uitrusting van de postbode een petroleumlampje, dat op de borst bevestigd werd. Helaas hadden die dingen vaak de gewoonte om te lekken, waardoor zijn uniform en wat daar onder zat, er niet mooier op werd. Later zijn zij vervangen door carbidlampen, waar je weer op een speciale manier mee moest omgaan tot de elektrische zaklantaarn haar intrede deed en ook dit leed geleden was.
Zoals reeds gezegd, de bestellers waren gezien bij de burgerij; zij waren een vraagbaak voor vele mensen en zaten niet gauw om een antwoord verlegen. Nu hield de aard van het beroep hen van heel wat zaken op de hoogte, te meer daar in die tijd nog veel briefkaarten, eenvoudiger en goedkoper, verzonden werden. Zo'n kaart was gauw even doorgekeken en je wist nooit hoe deze kennis nog eens van pas kwam. Wel maakten het maar weinigen zo bont als Jan v. Eck; die kon rustig, al lezende, naar de achterdeur lopen om bij het overhandigen van de kaart tegen de huisvrouw te zeggen: "Maak morgen maar geen extra drukte met het eten, want je zuster komt niet; zij is zwaar verkouden". Maar het mooiste was dat velen zoiets de man heel niet kwalijk namen: integendeel, bij bejaarde mensen, die met de kunst van lezen op niet al te beste voet stonden, werd vaak de post verzocht de gebrachte brief meteen even voor te lezen.
Koffie drinken bij de mensen was dagelijks werk, al wisten de bestellers drommels goed wie een lekker bakje zette en wie niet. Bij deze laatsten hadden zij dan juist een kopje gedronken en je kon elke bestelling niet vergezeld laten gaan met koffie.
"Op de boer", zoals de verre buitenwijken genoemd werden, was de post helemaal kind aan huis en sommigen maakten daar een gepast gebruik van. Zo belandde Kees Overeem eens tegen het middaguur in de keuken bij een boer op de "Hindekamp", waar juist een grote pot boerenkool met worst op tafel stond. Hij was de gehele morgen al op stap, want de Ginkel met Hindekamp was, hoewel er weinig huizen stonden, een lange route. Begerig keek hij naar de dampende boerenkool, die geleidelijk een geweldige eetlust bij hem aanwakkerde. Kees treuzelde een beetje, maakte een praatje over het

weer, koud voor de tijd van het jaar, tot de boer, die aan de maaltijd wilde beginnen hem toevoegde: "Mot je es niet veerder, je bint nog een eind van huus af". Overeem vertaalde dat als een uitnodiging, keek de man dankbaar aan en antwoordde: "Ja, dat sla ik niet af, 'k heb best trek in een warme pot", waarna hij zijn stoel aan tafel schoof en rustig aanschikte. De bewoners keken perplex, maar de boerin pakte uiteindelijk toch een bord en zo kreeg de hongerige post ook zijn portie.
Een ander had op zijn bestelling een zoontje van tien jaar, die een vrije dag had op school, meegenomen. Bij een varkenshandelaar in de Maanderbuurt moest hij een kwitantie innen. De vrouw schonk beiden een kopje koffie en zei: "Dan mot ik effe boven geld halen". Terwijl zij de keuken uit was, zag onze post, al lurkende aan de koffie, een rij prachtige rookworsten aan de zoldering bengelen. Meteen viel hij uit tegen zijn zoontje: "Nee, Karel, dat gaat niet, jij houdt je mond, dat kun je hier niet doen, 'k zou me doodschamen voor jou". Zo ging het maar door tegen de verbaasde

De post naar de buitendorpen werd per fiets gehaald en gebracht. Hier Gerrit Pater met zijn vrachtje aan het Maandereind op weg naar Harskamp.

jongen, die, van geen kwaad bewust, tevergeefs probeerde te protesteren, tot de vrouw, met geld in haar hand, terugkeerde. "Wat ging je toch tegen

die jongen te keer, post, ik kon het boven horen?" "Och, die snotneus, was het antwoord, "die zeurt maar om zo'n rookworst, maar ik zeg, dat geef geen pas, zoiets vraag je niet". "O, is dat alles, hij mag er best een meenemen, wij zijn niet zo krenterig", meende de vrouw en, terwijl zij behendig met een stok een mooie worst naar beneden haalde: "hier jong en in het vervolg moet je vader niet meer zo op je brommen". Je moet er maar op komen.
Een postbode wist nu eenmaal van optreden; Ruth v.d. Hoeve, helaas al vrij jong overleden, kwam eens met een aangetekend stuk bij een oude vrijgezel die behoorlijk doof was.
De man moest het stuk voor ontvangst tekenen, maar de deur bleek op slot te zijn.
Enkele roffels op het houtwerk bleven zonder resultaat. Ruth liep naar het raam, keek naar binnen en zag de oude baas aan tafel zitten, geheel verdiept met het lezen in de Bijbel. Dan maar op de ruiten getikt; de man keek niet op of om; blijkbaar drong geen geluid tot hem door. Juist toen Ruth op het punt stond het bewuste schrijven maar weer mee te nemen, kreeg hij een helder idee. Aan weerszijden van het raamkozijn hing een groen geschilderd luik. Hij maakte de wervels los en sloeg de beide luiken met een klap dicht. Even later stond een verschrikte man buiten en stamelde: "O, bin jij het post, 'k docht da'k ineens bliend geworden was, 't wier hardstikke donker in de kamer". Maar Ruth kon zich nu van zijn taak kwijten en na tekening de brief overhandigen.
Legio zijn de verhalen van oude brievenbestellers, die nog in leven zijn; wij zouden nog geruime tijd kunnen doorgaan, maar de ruimte in de Zandloper is beperkt.
Tot besluit nog de laatste regel van de toespraak van A. Gazenbeek, die hij als oudste besteller, gehouden heeft bij het afscheid van directeur Imminek. De bestellers hadden voor de scheidende functionaris een wandelstok met zilveren knop gekocht, die door Gazenbeek werd overhandigd. Deze besloot de plechtigheid met de dubbelzinnige opmerking: "Het is een bar mooie stok, meneer, ik hoop van ganser harte dat j'em niet zult verslieten".
Het postkantoor staat er nog altijd, althans voor het publiek; de ruimte voor de talrijke bestellers werd veel te klein; zij verhuisden 25 nov. 1974 naar het gebouw Evertsenstraat 4. Maar ongetwijfeld zullen zij later op hun beurt sterke verhalen vertellen over hun diensttijd, want "de post" heeft nu eenmaal een interessant en afwisselend beroep.

H.J. Nijenhuis.

DE RIJKSDIENST VOOR MONUMENTENZORG

VERSLAG VAN DE ONDERZOEKINGEN (1965-'67) AAN DE HERVORMDE KERK TE EDE

De fundering van een tufstenen toren.

Het tufstenen schip strekte zich westwaarts niet zover uit als het huidige. De oude westmuur werd in de kerk uitgegraven. Hij maakte één geheel uit met een tufstenen toren, waarvan de fundamenten gedeeltelijk in de huidige toren gevonden werden en gedeeltelijk in het schip. De indruk bestond dat deze secundair was t.o.v. de noordmuur van het schip. Van de weinige lagen metselwerk, die van de aansluiting tussen beide bestudeerd konden worden, was alleen de bovenste in verband gemetseld. Ook de afwijking in de asrichting tussen schip en toren doet ongelijktijdigheid in de bouw veronderstellen, evenals een over het algemeen wat kleiner tufsteenformaat aan de toren. De muren bestaan weer uit een tufstenen buitenbekleding met een vulling van keien en mortel.
De toren was voorzien van een blijkbaar oorspronkelijke westingang, een doorgang naar het schip en twee steunberen tegen de westzijde bij de hoeken. Of aan de noord- en zuidzijde ook steunberen zijn geweest kon niet worden nagegaan, doordat de huidige toren hier overheen is gebouwd.

De toren.

In de boogopening naar de kerk blijkt eens een afsluitende muur te hebben gestaan aan de binnenzijde van de toren.
Hiervan werd althans een bakstenen fundering (ca. 50 cm breed) teruggevonden, die boven de fundering van de Romaanse toren lag en eveneens boven een plavuizenvloer (17 x 17 cm), die behoorde bij de huidige toren. Hierin waren ook stukken van een tufstenen kantmontant en dito gewelfrib (breed 10^5 cm) verwerkt. De fundering was dus secundair ten opzichte van de toren zelf.
De tufstenen kolonet in de zuid-oosthoek van de toren bleek onder de vloer zijn eigenlijke basement te hebben, dat kan behoren bij de teruggevonden oudere plavuizenvloer. Het aanwezige basement bleek een ommetseling in baksteen te zijn.

Van de zuidwestelijke kolonet, die het tot een hoogte van ca. $3\frac{1}{2}$ m was weggehakt, werd de veelhoekige (5/8) fundering teruggevonden. Ter weerszijden van de westingang werden de gaten teruggevonden van een sluitboom en van een sleuf om deze boom in de gaten te kunnen draaien. De toegang heeft bij de restauratie weer de volle breedte van de nis gekregen, evenals het venster erboven. De versmalling, die dit venster had ondergaan is misschien in twee etappes tot stand gekomen. Tegelijkertijd verrees waarschijnlijk de afsluitende muur in de boog tussen toren en schip; dit zal na de brand van 1635 gebeurd zijn.
De eiken balklaag in de toren aan de voet van de galmgaten heeft drie onderslagbalken, waarvan de middelste van eiken is en de beide andere van grenen. Uit balkgaten in de vier torenwanden (twee in elke wand) ongeveer $2\frac{1}{2}$ m lager blijkt de aanwezigheid vroeger van een vloerconstructie van eveneens over elkaar gelegde balken.
Boven de galmgaten in de vier torenmuren eindigt de bekleding met tufsteen. Er volgt dan een bakstenen bekroning, bestaande uit een spitsbogenfries waarboven twee reeksen nissen. De bovenste hiervan is de balustrade rondom de torenspits en gemetseld van een klein formaat baksteen. De onderste nissenreeks en het spitsbogenfries moeten dateren uit de bouwtijd van de toren, omdat de torenromp inwendig over de volle hoogte van hetzelfde formaat baksteen en in dezelfde dikte is opgetrokken. De balustrade kan nog uit de 17de eeuw dateren; op de tekening van Pronk is hij reeds aanwezig. Een dergelijke rijke decoratie aan de bovenzijde van een torenromp komt zelden voor. In de wijde omgeving valt alleen de toren van Barneveld te noemen, waarvan het bovengedeelte in de 15de eeuw gedateerd wordt.
De bovenste verdieping van de torenromp wordt overdekt door een kruis van balken, die tegen het midden van elk der torenwanden ondersteund worden door muurstijlen en korbeels.
Nabij de kruising (een halfhoutse overkeping) zijn vier raveelbalken aangebracht, waarin staartbalken rusten, die in de hoeken van de toren eveneens op muurstijlen en korbeels rusten. Uit pengaten in de raveelbalken blijkt echter, dat er oorspronkelijk per kwadrant twee staartbalken zijn geweest. Op de korbeels komen gehakte telmerken voor. De oost-west lopende balk wordt door een later eronder gebrachte balk ondersteund, die eveneens van korbeels is voorzien.
Los op dit balkenstelsel rust een soortgelijk, maar $22\frac{1}{2}^{o}$ gedraaid balkenstelsel, waarop de eveneens geheel eiken torenkap geplaatst is. Deze bestaat

uit een middenstijl, waartegen aan acht zijden halve spantjukken rusten, om en om rechtstreeks en via een raveelbalk. Er zijn steeds vier van dergelijke jukken op elkaar geplaatst. Op elke "etage" zijn de spantbenen door andreaskruizen op elkaar afgeschoord. Op de jukken zijn flieringen gelegd, waarop de (eiken) sporen rusten. De hoekkepers zijn breder dan de andere en met pen en gat verbonden aan de horizontale balken van elk juk. Halverwege de spantbenen van de onderste jukken zijn extra flieringen aangebracht, waar de driehoekige dakvlakken op de vier hoeken van de toren op aanlopen Op de jukken komen gehakte telmerken voor, zowel met een rechte als met een gebogen beitel gehakt.
De indruk bestaat, dat de spits nog 17de eeuws is; hoe lang hij na de brand van 1635 is aangebracht, valt niet te zeggen. De geheel eiken constructie (behalve enkele sporen in de top), de verbinding tussen hoekkepers en jukbalken en de telmerken wijzen daarop. Vreemd blijft het los opeen stapelen van beide balklagen. Mogelijk heeft de onderste aanvankelijk een nooddak gedragen. Het met loden letters en cijfers aangebrachte opschrift "ANNO 1765" op het korbeel tegen de noordelijke torenwand kan geen aanwijzing zijn van de ouderdom.
Het dakbeschot van de toren is van grenen. Het oudste erop geschilderde jaartal, dat we gewaar werden, is 1863. Sporen van de blikseminslag van 1886 werden niet aangetroffen.

SAMENVATTING VAN DE BOUWGESCHIEDENIS

1. In de oudste vorm was de kerk een tufstenen zaalgebouw, waarvan de noordmuur voor een belangrijk deel bewaard bleef.
   Datering: ca. 1100 of 12e eeuw.
2. Uit de tweede periode dateert waarschijnlijk de aanleg van een rondgesloten koor. Betwijfeld moet worden of dit ooit tot uitvoering gekomen is.
3. Een tweede, wijder rondgesloten tufstenen koor kwam wel tot uitvoering.
4. De westmuur van het schip en de daarmee in verband gemetselde toren (beide van tufsteen) waren vermoedelijk jonger dan het schip zelf. De funderingen hiervan werden teruggevonden. Of de toren inderdaad later tot stand kwam dan het koor, valt niet met zekerheid uit te maken.
5. Voor het eerst werd baksteen gebruikt bij de verhoging van het schip. De vensters werden ook verhoogd en kregen ronde bakstenen bogen.

Aan de binnenzijde werden muurstijlen aangebracht, die de muren in vier vrijwel gelijke traveeën verdeelden; de vier vensters waren minder regelmatig geplaatst. Misschien werd tegelijkertijd de ingang in de noordmuur ingebroken, die een bakstenen omlijsting heeft en een ellipsvormige boog. Deze ingang is in elk geval niet ouder dan de muurstijlen, aangezien de middelste boven de ingang begint, terwijl de andere lager ontspringen. Datering: XIII.
In deze gedaante is de kerk misschien verbrand, waar brandsporen op een oude torenvloer op kunnen wijzen.

6. In de volgende fase kreeg de kap de vorm, die nog op de oostmuur van de huidige toren en in de muur boven de triomfboog (thans westzijde van de viering) af te lezen is. Het schip moest daarbij waarschijnlijk nog enigszins verhoogd worden, terwijl de muurstijlen vervielen. Op de triomfboogmuur werd een bakstenen klokkestoeltje gezet. Datering: XIV.
7. Vervolgens werd het tufstenen koor vervangen door een groter van baksteen, even breed als het schip, drie traveeën diep met driezijdige sluiting, waarschijnlijk niet overwelfd. De funderingen hiervan werden bloot gelegd, terwijl de daklijn aan de oostzijde van de triomfboogmuur zichtbaar bleef. Deze lag iets hoger dan die van het schip. Datering: XIV.
8. Tot de volgende bouwcampagne rekenen wij de verlenging met ongeveer $2\frac{1}{2}$ m van het schip naar het westen en de bouw van de huidige toren. (Het is echter niet uitgesloten, dat de perioden 7 en 8 verwisseld moeten worden). Datering XIVd.
9. Jonger dan beide moet de bouw van de zuiderzijbeuk gesteld worden. Deze was wat lager dan thans en waarschijnlijk voorzien van een eigen zadeldak. De scheibogen tussen middenschip en zijbeuk waren lager dan de huidige. Datering: ca 1400.
10. In de volgende fase, misschien maar weinig later, werden schip en zijbeuk verhoogd tot de huidige hoogte. De scheibogen werden hoger gemaakt en op de noordmuur werd op deze hoogte een serie scheibogen aangebracht met het oog op een nog te bouwen noorderzijbeuk. Het schip werd hiermee hoger dan het koor. Het schone metselwerk van de muur boven de triomfboog boven het koordak is daar nog steeds zichtbaar. Aan de westzijde werd deze muur met een halve steen verzwaard. (Het is ook mogelijk, dat deze bouwfase een planwijziging is tijdens de

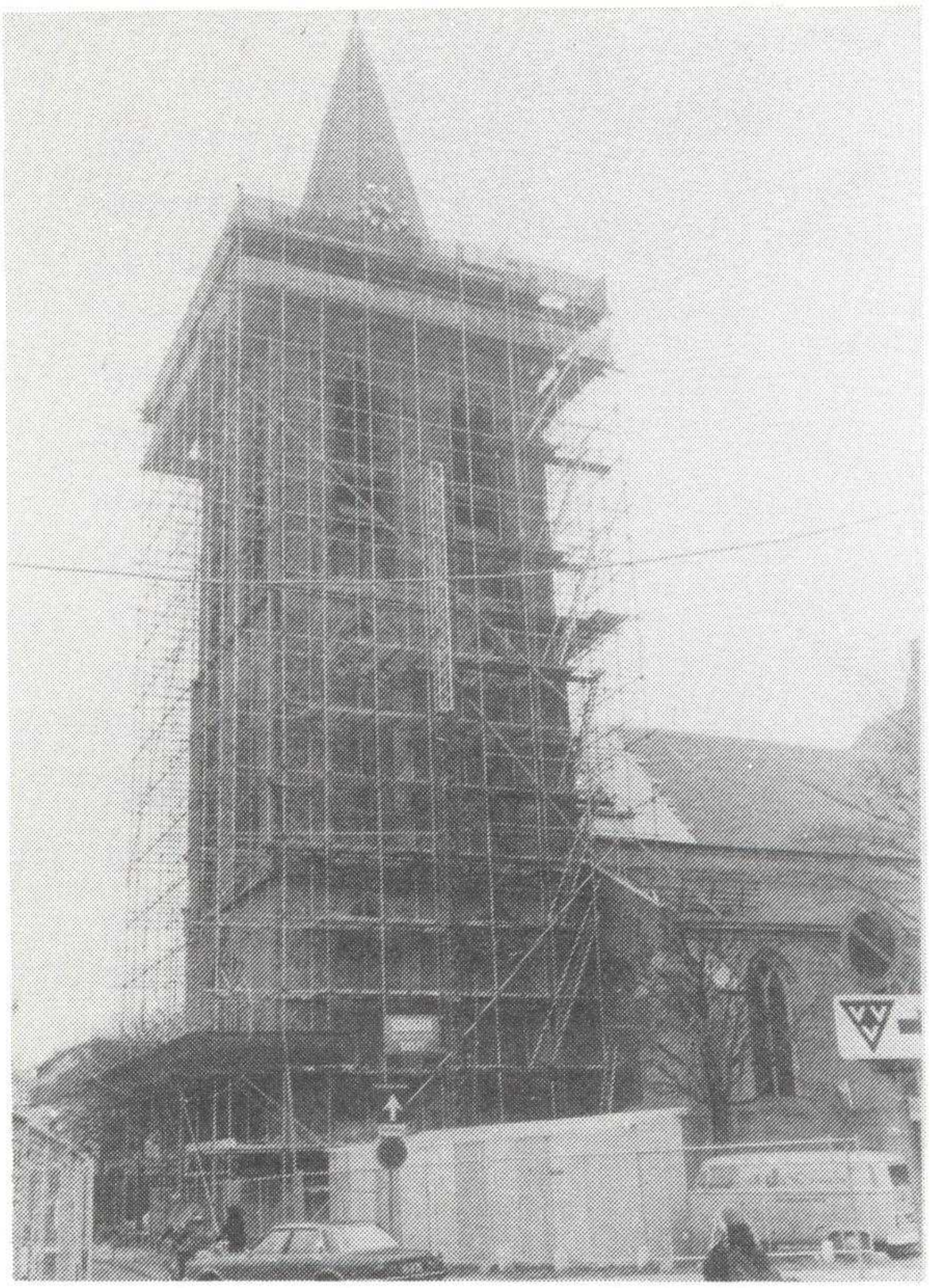

In februari 1976 is de
steiger om de toren geplaatst.

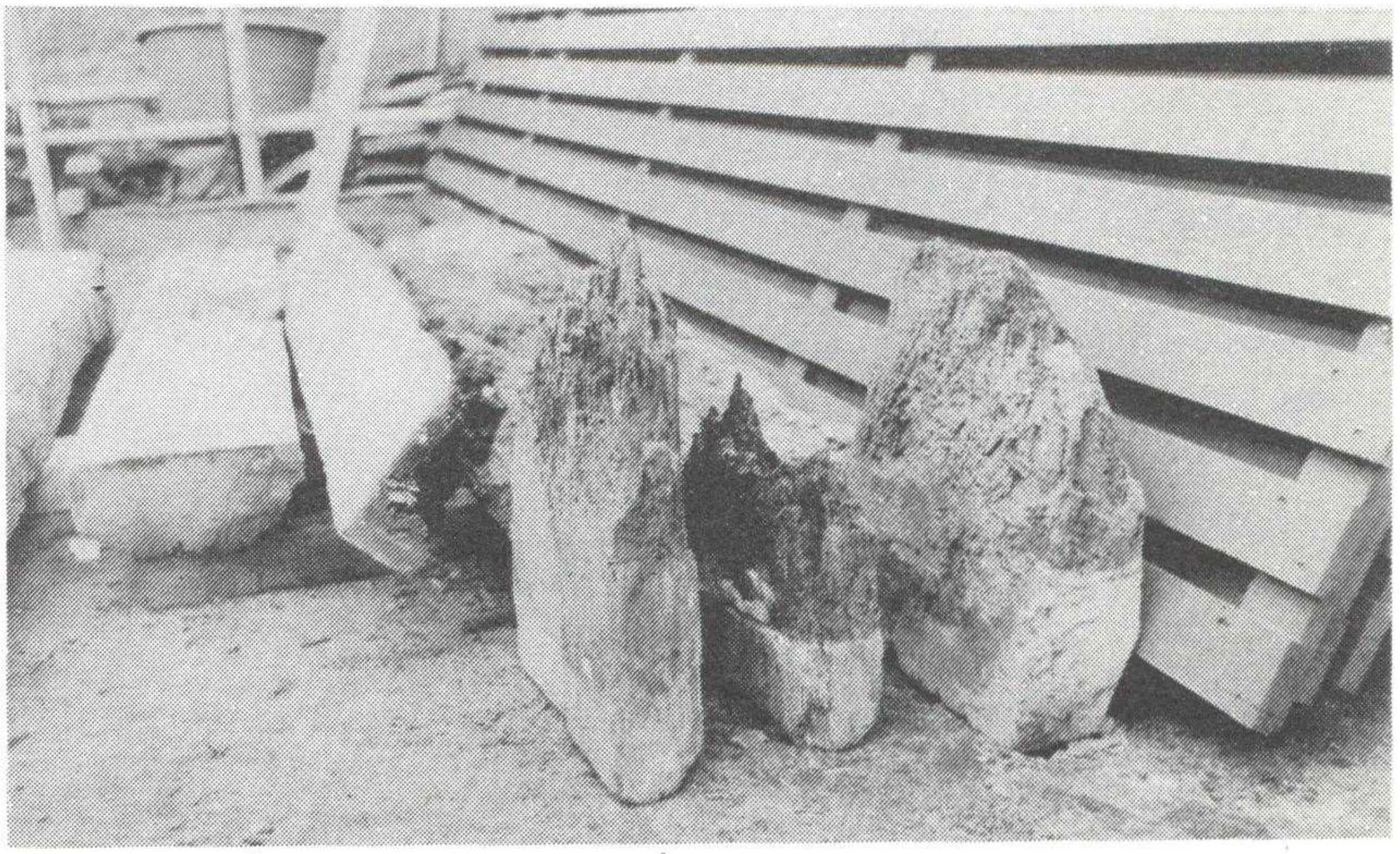

Beeld van de draagconsoles.
De ingemetselde gedeelten zijn volkomen vergaan.

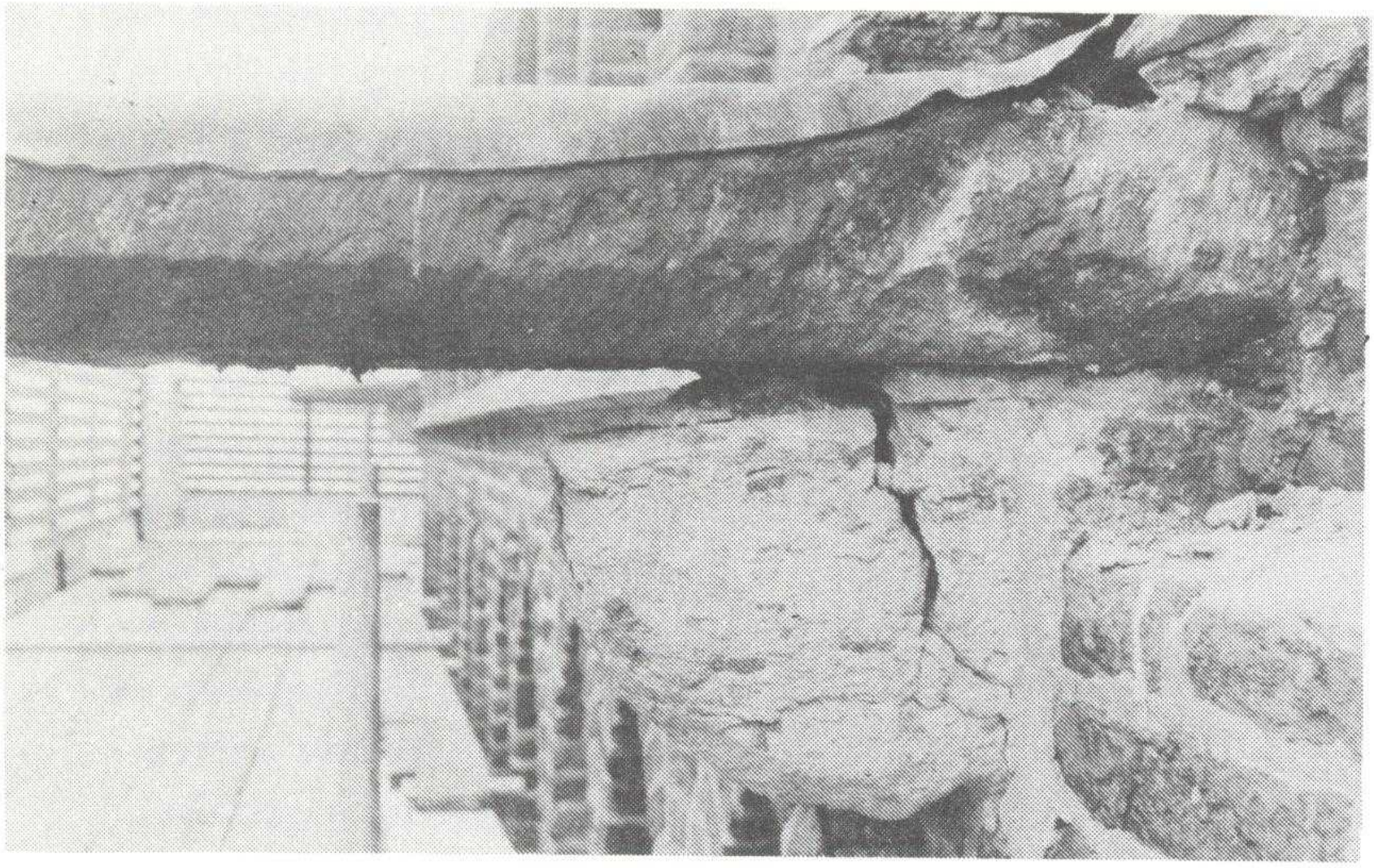

Detailopnamen van de spuwer met console. Duidelijk waarneembaar de slechte toestand van het consoleblok, die na het fotograferen afviel. Zeer waarschijnlijk is het afgevallen spuwerstuk de oorzaak van het vallende gesteente geweest.

Een oude draagsteen van tragiet.

uitvoering van de vorige fase). Datering XVa. Na deze verbouwing (of desnoods nog eerder) moet waarschijnlijk de verwoesting van 1421 gesteld worden. Het lijkt althans niet waarschijnlijk, dat men na deze brand in staat was tot een dergelijke vergroting van de kerk.
Drie jaar daarna zou de herbouw begonnen zijn.

11. Vervolgens verrees het huidige koor, hoger en veel dieper dan het oude. Blijkens balkgaten, die op een nooddak kunnen wijzen, is de bouw vermoedelijk enige tijd gestagneerd geweest. Met de toevoeging van de dwarsarmen en de sacristie werd al wel rekening gehouden, maar zij kwamen nog niet direct tot uitvoering. Datering XVc.
12. Volgens het plan werden de dwarsarmen toegevoegd, waarbij de viering een nieuw gewelf kreeg. Datering XVd.
13. De sacristie in de hoek van koor en zuider dwarsarm verrees waarschijnlijk nog iets later (ca. 1500).
14. In 1635 verbrandde de kerk. De herbouw werd het volgend jaar ter hand genomen, waarbij alle kappen nieuw gemaakt werden en de topgevel op de triomfboogmuur nieuw werd opgetrokken.
In 1643 werd de overwelving van het schip en de zijbeuk, die tevoren nooit stenen gewelven hadden gehad, aanbesteed. Daarvoor moest de noordingang iets westwaarts verplaatst worden (naar de tweede travee) in verband met het aanbrengen van kolonetten. Verder verrees in de noord-westhoek van het schip een traptorentje, waarmee de kapruimte en ook de verdieping van de toren toegankelijk werden gemaakt.
15. Van een aantal onderdelen staat niet vast of zij bij de herbouw horen of later tot stand gekomen zijn: de dichting van de boog tussen toren en schip, de versmalling van het venster in het torenportaal en de balustrade om de torenspits.
16. Het doortrekken van het zuidelijke dakvlak van het schip en de daarmee samenhangende verlaging van de zijbeuksmuur moet in de 19e eeuw gesteld worden, evenals de opstelling van een orgel in het begin van het koor (1845), het aanbrengen van een galerij in het westelijke gedeelte van het schip, de vensters in de noordmuur (1852) en de bouw van een neo-gotisch portaaltje tegen de westmuur van het transept.
17. In deze eeuw werd de toegang in de noordmuur verplaatst van de tweede naar de eerste travee, het venster in de tweede travee naar beneden verlengd en een nieuw venster in de eerste travee gemaakt (1912); de ingang in de tweede travee van de zijbeuk werd gewijzigd (1912) en

Verankering van de gemetselde balustrade.

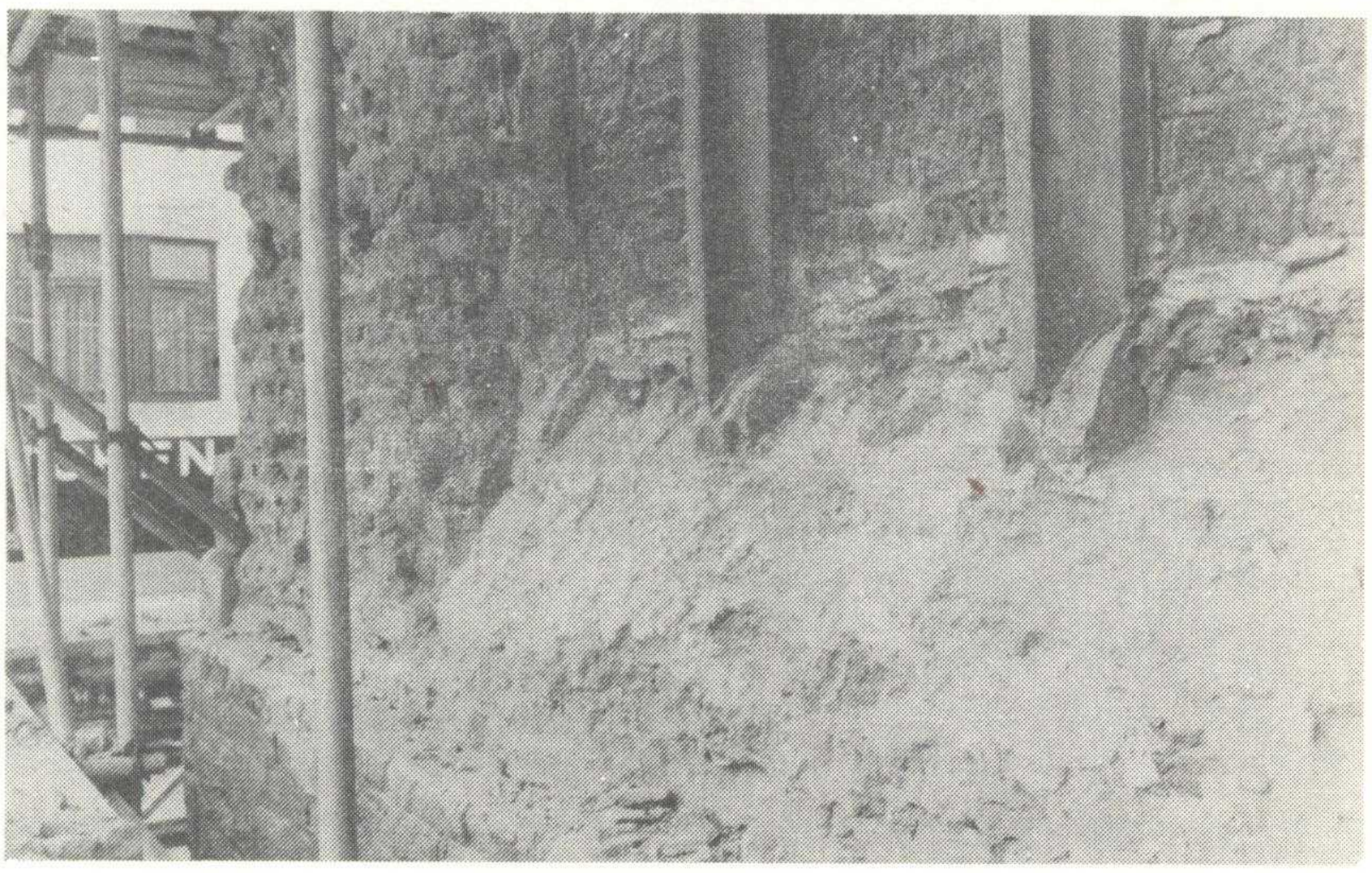

Op deze foto de aanzetten van montants en kantmontants met uitgehakte blokken, die ongeveer 17 cm hoog zijn.

een nieuwe toegevoegd in de vierde travee (1918).
Voorts werd het orgel verplaatst naar de galerij, twee schotten verwijderd, de preekstoel verplaatst naar de noord-oosthoek van de viering en het koor voor zitplaatsen in gebruik genomen (1918/19).
In 1933/34 verrees een nieuwe consistoriekamer in de hoek tussen koor en noorder dwarsarm.

18. De kerk werd geheel gerestaureerd in de jaren 1963-1967, waarbij de noordelijke zijbeuk werd toegevoegd, waarin de consistoriekamer werd ondergebracht, zodat de oude afgebroken kon worden. De zuider zijbeuk herkreeg zijn oude hoogte en dak.
In de oostmuur van de sacristie werd een deurtje gemaakt.

ir. G. Berends

voltooid januari 1969.

Literatuur

A. van Slichtenhorst, Gelderse geschiedenissen (1654), blz. 190.

D. Verbeek Jr. en H. van Gortel, De geschiedenis der Neder-Veluwe I, Ede en Omstreken (Barneveld, 1888), blz. 95.

T. Pluim en H. van Gortel, De geschiedenis der Neder-Veluwe III, Ede en Omstreken (Wageningen 1890), blz. 1-80.

J. Anspach, Grafschriften en wapens in de kerk te Ede, in: Gelre, 1901, blz. 123-127.

Voorlopige Lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel IV (Utrecht, 1917), blz. 68.

P.C. Bloys van Treslong Prins, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in de kerken van Gelderland, in: De Wapenheraut 1917 en volgende jaren, blz. 59 (overdruk met talrijke aanvullingen in bibliotheek Monumentenzorg).

Jaarverslag der Provinciale Geldersche Archeologische Commissie over 1917, in: Gelre, 1919, blz. XXIII, XXXII.

Dr. J.S. van Veen, Losse blaadjes uit de kerkgeschiedenis der Veluwe (1592-1650), in: Gelre, 1922, blz. 94-96.

Geschiedenis van Ede, I (Ede 1933), blz. 15, 24-32, 45-62, 108-114, 176-183.

Geschiedenis van Ede, II (Ede 1939), blz. 155, 156.

W. Wijnaendts van Resandt, De vicarieën in Gelderland (Amsterdam, 1943), blz. 48, 49.

L.C. Schreuders. Uit de geschiedenis der oude kerk te Ede (stencil, 1955).

H. Halbertsma, Archeologisch Nieuws, in het Nieuws Bulletin van de K.N.O.B. 1965, blz. 42, 43.

M.H. Snijders, De kerk in het midden, Velp z.j. (1967).

L.C. Schreuders, (Rond de grijze toren); Uit de geschiedenis der buurt Ede-Veldhuizen (Ede, 1958), blz. 7, 16, 17, 70, 71, 88, 97, 98, 121, 123, 131-133.

****

DE ZANDLOPER

****

Uitgave van de Vereniging OUD-EDE
Voorzitter: Dr. H.J. v. Eck, Lunterseweg 34 Ede, tel. 10446
Secretaris: Prof. Dr. A.M. v.d. Woude, Buurtmeesterweg 5 Ede, tel. 13093
Penningmeester: J. Smit, Arendshorst 29 Ede, tel. 12602
2e Voorzitter: G.W. Bos, Stationsweg 42 Ede, tel. 10550

Adres museum Museumplein 7 Ede, tel. 17476
voor adreswijzigingen tevens redactie adres

De redactie is zeer erkentelijk voor bijdragen aan "de Zandloper".
De verantwoordelijkheid voor historische en technische gegevens blijft echter aan de inzenders voorbehouden.

****

Minimum contributie ƒ 15,- per jaar, over te maken
op de Postrekening van: de penningmeester van Oud-Ede
No. 3534268

DE SPAARBANK VOOR EDE ANNO 1872

Een eeuw de vertrouwensinstelling

van vele duizenden spaarders.

De Spaarbank ook voor U !

'n Bondsspaarbank, moderne gezinsbank

voor alle bankzaken.

Koffie Thee

bezoek onder-

weg verjaardag

neem maar mee

... koekjes van

Nobo

zijn,

zeg maar gerust:

de lekkerste ovenverse koekjes

Zó uit de bakkerij!

15

de zandloper

HEIJ
EDE

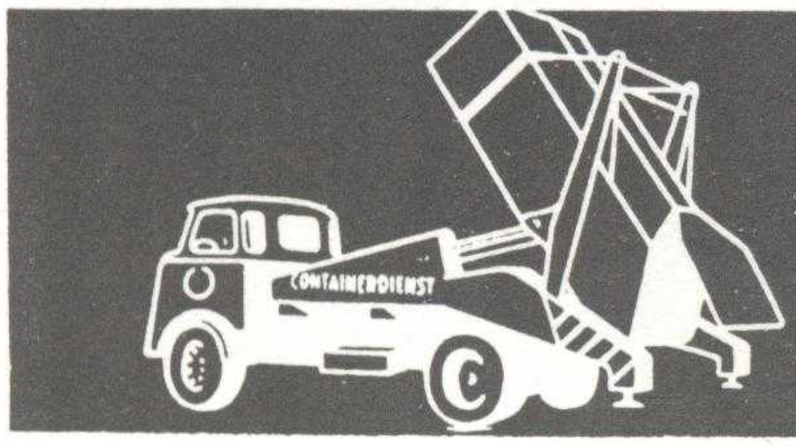

ALS DEZE DIENST
UW ERF OPRIJDT-
ZIJN VUILNISPROBLEMEN
UIT DE TIJD.

de zandloper

kwartaaluitgave van de Vereniging Oud-Ede
jaargang 4, nummer 15, december 1976.

De Redactie van de Zandloper wenst alle leden van de Vereniging "Oud-Ede", mede namens het Bestuur veel heil en zegen in het jaar 1977.

UIT HET MUSEUM

Sinds kort is in het museum een bakoven ingemetseld, dit is gebeurd door metselaars die ook aan de restauratie van de kerktoren werken. Dit is dus vakkundig gedaan.
Deze oven bestaat uit oven, 2 schieters, een meeltrog en bakblikken.

MEDEWERKER VAN DE ZANDLOPER GAAT EEN BOEK VERZORGEN

De Europese Bibliotheek te Zaltbommel gaat een boekje uitgeven met verhalen uit het dorp Ede.
Ons lid, de Heer H. Nijenhuis, zal de inhoud hiervan verzorgen.
Dit uit te geven boekje zal worden gevuld met verhalen uit Ede, de Heer Nijenhuis zal deze schrijven.
In de Zandloper hebben al enkele van deze verhalen gestaan.
Hierbij zullen nog niet geplaatste foto's staan, deze worden gedeeltelijk door het museum beschikbaar gesteld.
Omstreeks mei 1977 zal dit boekje verschijnen. De Zandloper zal U op de hoogte houden van de vorderingen van dit te schrijven boek.

Van de heer Prangsma van de Mossel hebben wij een veldsmidse in bruikleen gekregen. Wij zoeken nog enkele smeedtangen en een aambeeld. De museumcommissie verzoekt alle leden mee te helpen zoeken naar genoemde attributen.

In deze Zandloper treft U ook een artikel aan over de restauratie van de toren.

U kunt de tentoonstelling over "De Toren in de Steigers" bezoeken in ons museum. Tot en met 9 januari a.s. is alles geëxposeerd.
Alle leden van Oud-Ede moeten deze expositie gezien hebben.

DE POMP OP DE KAATSBAAN

door J.W. van Scherrenburg te Bennekom.

In dit hoekje stond de pomp op de Kaatsbaan.

In onze huizen zijn aansluitingen van water, gas en elektriciteit vanzelfsprekend. Toch zijn de beide laatstgenoemde voorzieningen betrekkelijk nieuw. Onze voorouders leefden zonder deze gemakken. Maar zonder water leven is niet mogelijk. Water is een levensbehoefte van de mens.
Drinkwatervoorziening door middel van waterleidingen zoals wij nu kennen, is nog niet zo oud. In 1905 kreeg de firma R. Cruijff uit Amsterdam toestemming voor aanleg en exploitatie van een waterleidingnet in het dorp Ede.
Alleen de alleroudsten weten nog dat de watertoren gebouwd is. Geen monument van honderden jaren oud, maar voor een Edenaar niet meer weg te den-

ken uit het vertrouwde silhouet van Ede. Wanneer de toren geen functie meer heeft voor waterleiding en brandweer, is er misschien een toeristische attractie van te maken. In ons land zijn 's zomers vele torens te beklimmen.
De invoering van de waterleiding had tot gevolg, dat onze dorpspompen gingen verdwijnen. Nog enkele tientallen jaren hielden zij het vol, maar na de oorlog was het wel gebeurd. De pomp in de Driehoek is mogelijk de laatste geweest die het tegen de nieuwe tijd moest afleggen. Andere pompen stonden al lang functieloos langs de weg en zijn inmiddels gesloopt.
Vele jaren hebben de dorpspompen hun diensten bewezen aan onze voorouders. Men had geen pomp per huis, maar per groepje huizen. Omdat de buren elkaar daar steeds ontmoetten, had de pomp ook een sociale functie in de dorpsgemeenschap. De nieuwtjes werden daar uitgewisseld. Maar de onenigheden mogen we ook niet vergeten bv. wanneer iemand zijn bijdrage aan de pomp niet wilde betalen.
Hoe de toestand honderd of tweehonderd jaar geleden was, kunnen we ons moeilijk voorstellen. Maar we hoeven toch niet helemaal te filosoferen. In ons Gemeentearchief is een oud reglement van zo'n pomp bewaard gebleven. Erboven staat: "Pompcedulle van de gesamentlijke erfgenamen van de pomp staande op de Kaatsbaan in 't dorp van Ede, opgerigt met goedkeuring van de erfgenamen, die ditzelve eijgenhandig hebben ondertekend.
Binnen Ede op den 13 Augustus 1801."
De eigenaren van deze pomp gingen niet over één nacht ijs. In een dertiental artikelen wordt alle precies omschreven. Er wordt een pompmeester aangesteld die om de vier jaar bij meerderheid van stemmen ge(her)kozen wordt. Zijn taak is er voor te zorgen, dat de pomp altijd bruikbaar is. Van het wel en wee van de pomp moet hij een goede administratie voeren. Om de vier jaar is hij verplicht daarvan verantwoording af te leggen. Kleine reparaties aan de pomp of de straat om de pomp kan hij op eigen gezag laten doen. Maar is er een nieuwe pomp nodig, dan moet hij eerst de erfgenamen daarin kennen en raadplegen. Want zij betalen alle onkosten. Is zijn werk niet goed, dan kunnen zij hem bedanken en dadelijk een ander aanstellen. De pompmeester moet er ook op letten, dat andere mensen geen water zonder zijn voorkennis uit de pomp halen. Hij mag procederen wanneer één van de erfgenamen weigert te betalen. Er mag dan geen water uit de pomp gehaald worden zolang men zijn portie niet betaald heeft.
Bij verkoop of verhuur van het huis moet met de pompmeester afgerekend worden. Bij ondertekening was men verplicht zich aan dit accoord te houden.

Aan het einde van dit reglement worden de erfgenamen genoemd, nl. Hendrik Eijlander, Gerrit van Rennes, Peter Schuurman, de weduwe Schuurman, Henricus Prins, J.F. Ammon, Maria Brouwer en Jan Pothuis. De onkosten van de pomp werden over hen verdeeld. Men onderscheidde heel geld en half geld. Alleen Maria Brouwer die ongehuwd was, betaalde half geld.
Waar stond nu de pomp op de Kaatsbaan? We moeten dan antwoord geven op de vraag waar de huizen van de gebruikers stonden. Dit lukte o.a. gesteund door het feit dat ruim 50 jaar na opstellen van het reglement iemand met potlood nog eens de namen van de gebruikers van dat moment achter de eerder genoemden uit 1801 schreef. Volgens onze straatnaamgeving woonden zij in de vijf huizen aan de Grotestraat tussen Brouwershoef en de Torenstraat, in het huis dat nu bekend is als "Onder de toren", in het voormalige G.G.D.-gebouw en in het voormalige "Brouwershoeve". De tuin van boekhandel Pel loopt langs Brouwershoef door tot aan de Torenstraat. De beide daarnaast gelegen percelen lopen niet zo ver door. In de Torenstraat zit daar een verbreding. In dit hoekje van de Torenstraat stond de pomp op de Kaatsbaan. Met de Kaatsbaan duidde men het stukje Torenstraat aan tussen Grotestraat en Brouwershoef. De huizen langs de Grotestraat kwamen met hun achtertuinen dus uit op de Kaatsbaan. Overigens is dit een oud stukje Ede. De vijf huizen hebben waarschijnlijk nu nog dezelfde percelering als in 1801. Misschien is het wel gevaarlijk om dit te schrijven. Want als onze stedebouwkundigen dit toevallig onder ogen krijgen, schrikken zij zich een ongeluk zomaar een stukje oud Ede te hebben laten liggen.
Het voormalige G.G.D.-gebouw op de hoek Torenstraat-Brouwerstraat wordt in 1788 het huis vanouds "de Kaatsbaan" genoemd.
Het was afkomstig uit de nalatenschap van de schout Gerard Derck Suermond (schout van 1747-1759). We kennen het probleem van de kip en het ei. Het huis "de Kaatsbaan" zal er wel het eerste zijn geweest, waarna het straatje in de volksmond ook deze naam kreeg. Bij verkoop van een huis in de Grotestraat in 1749 schreef men, dat de achterkant uitkwam op de Kaatsbaan.
Oude namen als Klinkenberg, de Bree, Waterloo, Bettekamp en Bunschoten zijn bewaard gebleven. Het is jammer dat deze typische straatnaam in ons dorpscentrum verloren is gegaan.
De plaats van het huis "de Kaatsbaan" ligt nu onder het nieuwe winkelcentrum in aanbouw. Was de naam nog bekend geweest, dan had men misschien wel gesproken van het winkelcentrum "de Kaatsbaan".
Het is niet gelukt een foto te vinden van deze pomp onder de leden van Oud-

Ede en in ons Museum. Mocht iemand nu toch nog een foto opsporen van de pomp op de Kaatsbaan (Torenstraat), dan zullen wij deze gaarne in een volgend nummer afdrukken.

Waarom Jan van Schaffelaar niet van de Edese toren afgesprongen is

Wat bezielt de mens om een toren te bouwen. Een kerk is nog daar aan toe, daar komt men bij elkaar. Maar een toren? En laten we nu de Edese toren nemen, met muren die aan de voet $3\frac{1}{2}$ meter dik zijn.
Om een antwoord op die vraag te krijgen zullen we terug moeten naar een tijd, die nog veel onveiliger was dan nu. De rooftochten van de Noormannen waren weliswaar achter de rug, maar de elkaar bevechtende graven, hertogen en bischoppen wisten ook wel wat brandschatten en plunderen was.
Het beste was om op tijd de benen te nemen, maar een verrassingsaanval kwam ook vaak voor en dan was je binnen de sterke muren van kerkhof, kerk en toren vaak redelijk veilig. In de toren hingen de klokken, die bij aanval en brand de mensen tot de daad riepen.
Bij een aanval op Wageningen reed de richter van de Veluwe de dorpen af en liet de klokken luiden om hulptroepen. Op die manier werden in Ede bij klokkeslag 10 mannen opgeroepen in 1459.
Dat wil dus zeggen, dat er toen al een klok in de toren hing, en sinds die tijd zijn er verschillende geweest. Meestal ging een klok door brand of barsten verloren. In 1943 echter door roof. De oudste klok was op dat moment 307 jaar. Voor hoeveel branden had hij onze voorvaderen gewaarschuwd en hoeveel van hen heeft hij bij hun dood uitgeluid?
Als Ede nu eens niet lange tijd een arm heidedorp was gebleven, maar net als zo'n havenstad of handelscentrum tot rijke bloei was gekomen, dan hadden er naast de drie klokken van nu de klokken van een carillon in de toren gehangen. Kerk en toren behoren wel tot onze monumenten, maar leven met ons mee, met onze armoede en met onze rijkdom.
Daarboven, aan de kanten van de toren, hebben op de consoles beeldjes gestaan. Welke? Daar kunnen we nu fijn over fantaseren.
Minstens één ervan moet met de stichters te maken hebben. De Kerk viel zeker vanaf 1216 onder het kapittel van St. Jan. Dit kapittel was in 1050 bij Utrecht gesticht. Het zou dus een beeldje van St. Jan, dat wil zeggen, van Johannes de Doper geweest kunnen zijn.

Naast het gewone altaar in de kerk kwamen er ook andere. Deze altaren werden in stand gehouden door stichtingen, vicariën genoemd. Onder andere hield zij zich bezig met zielemissen, maar vormde ook fondsen voor onderwijs, studiebeurzen voor predikanten enz. Opvallend is de St. Nicolaasvicarie - St. Nicolaas is vooral in die tijd goed voor de reizigers - en de St. Barba's vicarie: een geestelijk gilde, een gilde, waarvan de leden actief bij het geestelijk leven betrokken willen zijn.
Maria, Barbara, Nicolaas, Anne, Maria's moeder, Catharina, Johannes de Doper, allen hebben zij een rol gespeeld in deze kerk en hebben als beeld onder de baldakijntjes op de hoeken van de toren kunnen staan.
Deze beeldjes hebben de landelijke beeldenstorm overleefd en zijn pas in 1598 afgehaald.
Wat voor zin heeft het nu om daarvan te weten? Het zijn allemaal stukjes van de legpuzzel van onze geschiedenis.
De kerk viel onder het kapittel van St. Jan in Utrecht. "Utrecht" stond onder de invloed van Keulen, en daarmee werd ook bij de kerkenbouw goed naar de Keuler Dom gekeken. De Keulenaren staken op hun beurt hun licht op in Frankrijk, waar de Gotische bouwstijl als het ware uitgevonden werd.
U weet het nog wel. In de Oude kerk staat nog een stuk muur uit de Romaanse tijd. Romaanse bogen zijn ronde bogen, maar dat niet alleen. De Romaanse stijl heeft veel dikkere muren en gebruikt veel meer materiaal.
Gotische bogen lopen naar boven spitsvormig toe. Gotische kerken hebben rijzige, slanke gestalten. Dat kan. omdat niet de muren een dragende functie hebben, maar de pilaren, de steunberen enz.
Voor al die bogen, steunberen, pinakels, waterspuwers en noem maar op, gebruikten de Keulenaren Trachiet: Drachenfelser Trachiet. Dit werd tezamen met de zachte tufsteen uit het Brohldal in de Eiffel met schepen over de Rijn hierheen vervoerd en met paard en wagen vanaf de rivier opgehaald.
Dat Drachenfelser Trachiet was een mooie steen met een licht, groenachtig oppervlak, waarin grote glanzende kristallen te zien zijn.
Stelt U zich eens voor, zo'n prachtige nieuwe kerk, waar de zon op schijnt en U ziet die mooie lichtgroene bogen, en het zonlicht wordt in tienduizenden schitterende kristalvlakken weerkaatst.
Het Trachiet bleek ideaal materiaal voor de gotische vensterlijsten, hoeksteenen, maar bijvoorbeeld ongeschikt voor de steunpilaren,
De mooie flonkerende kristallen hadden ook een nadeel. Bij het wisselen van temperatuur zetten zij iets anders uit dan het omliggende steen, daardoor ont-

staan kleine haarscheurtjes, waar vocht in kan komen; wanneer dat bevriest, dan ontstaan grotere scheuren en zelfs breuk. De restaurateurs zochten al in het begin van de 19e eeuw naar nieuwe, betere steensoorten. Zo verwerken zij in 1823 Stenzelbergtrachiet, na 1842 zandsteen van Schlaitdorf en na 1880 zandsteen uit Oberkirchen.
In Ede werden trachietdelen vervangen door fijne kalksteen.
Kalksteen werd al sinds de 14e eeuw gebruikt voor figuren en baldakijnen, maar zij moeten tegen zware regenval beschermd worden.
De toepassing van zandsteen werd voor de restaurateurs van de Keulse Dom een ramp (of misschien wel een extra broodwinning.)

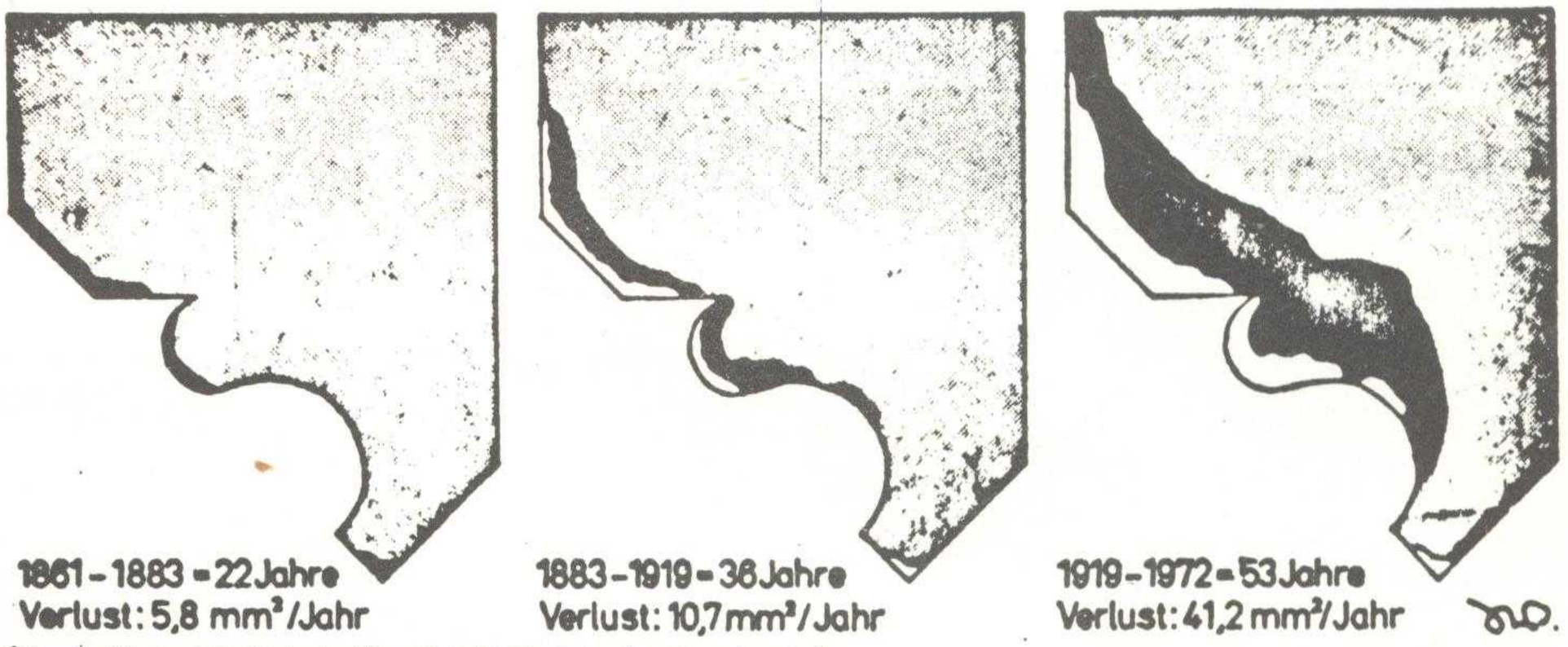

(Zentralfiale B8, Giebelspitze Ost, Schlaitdorfer Sandstein)

Uit de figuur blijkt, dat de aantasting van zandsteen in de loop der jaren versneld toeneemt! In de laatste 50 jaar is de aantasting per jaar meer dan 7 keer zo groot als honderd jaar geleden. U zult uit vele steden met monumenten die klacht horen.
De beelden van de St. Pieter, kerken in Frankrijk, zij hebben allemaal met hetzelfde euvel te maken, nl. het regenwater is té zuur. Ook Uw auto roest door die z.g. zuivere sneeuw. De kalk- en zandsteen trekken SO_2 uit de lucht aan, reageren met zuurstof en water en het gevormde verdunde zwavelzuur lost steeds iets van het steen op. Hoe meer SO_2 in de lucht door verbranding van kolen of olie etc., hoe sneller het steen oplost.
Naast dat zwavelzuur bedreigen ook zoutzuur en andere zuren onze monumenten. Dus gingen de heren restaurateurs weer op zoek naar betere steensoorten. Sinds 1830 wordt basaltlava gebruikt. Maar dat is een troosteloze

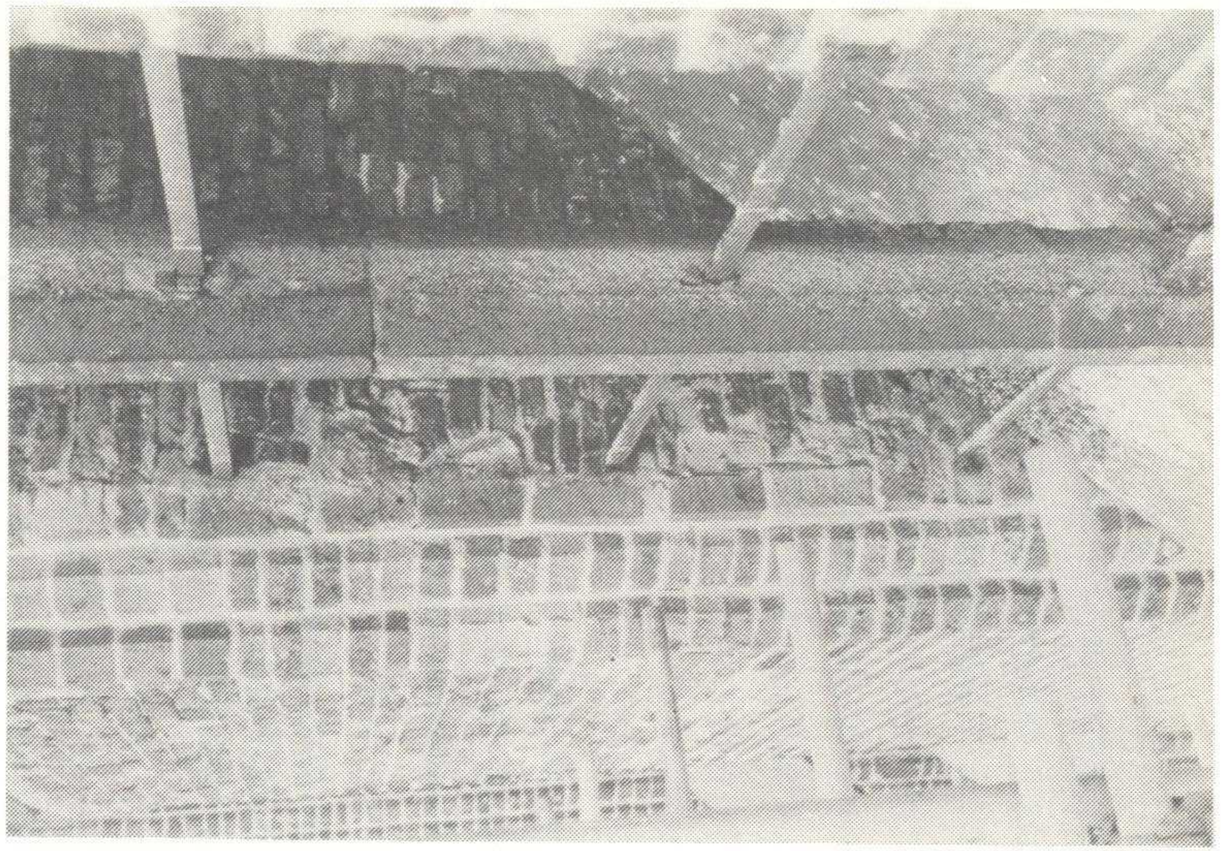

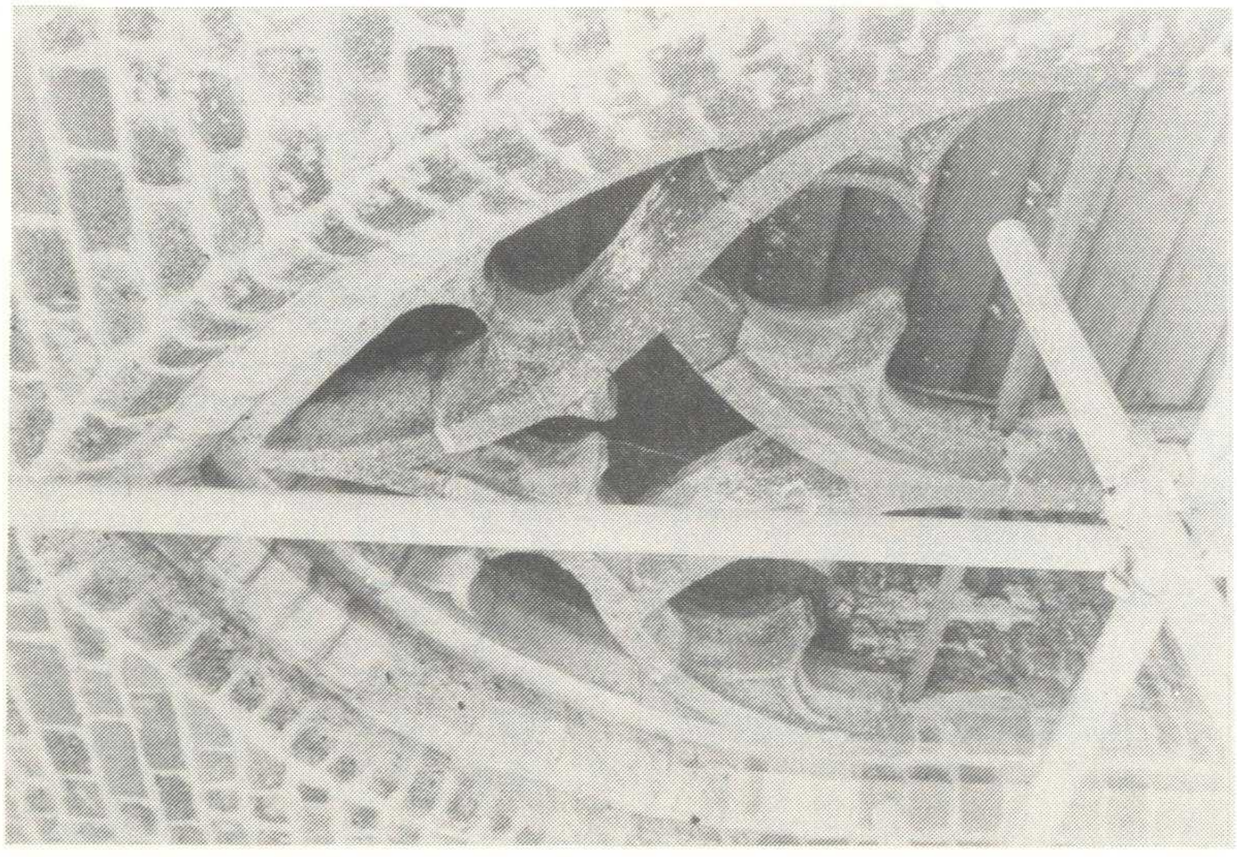

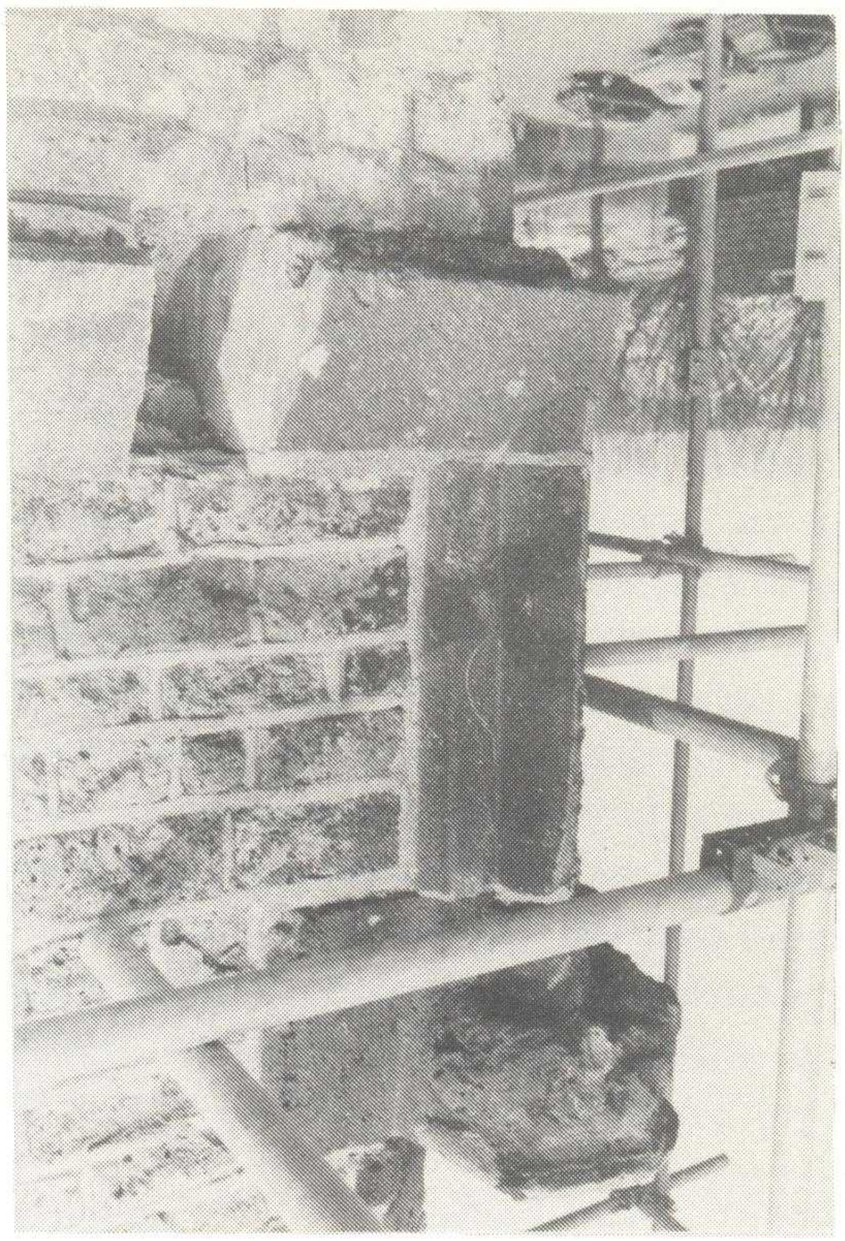

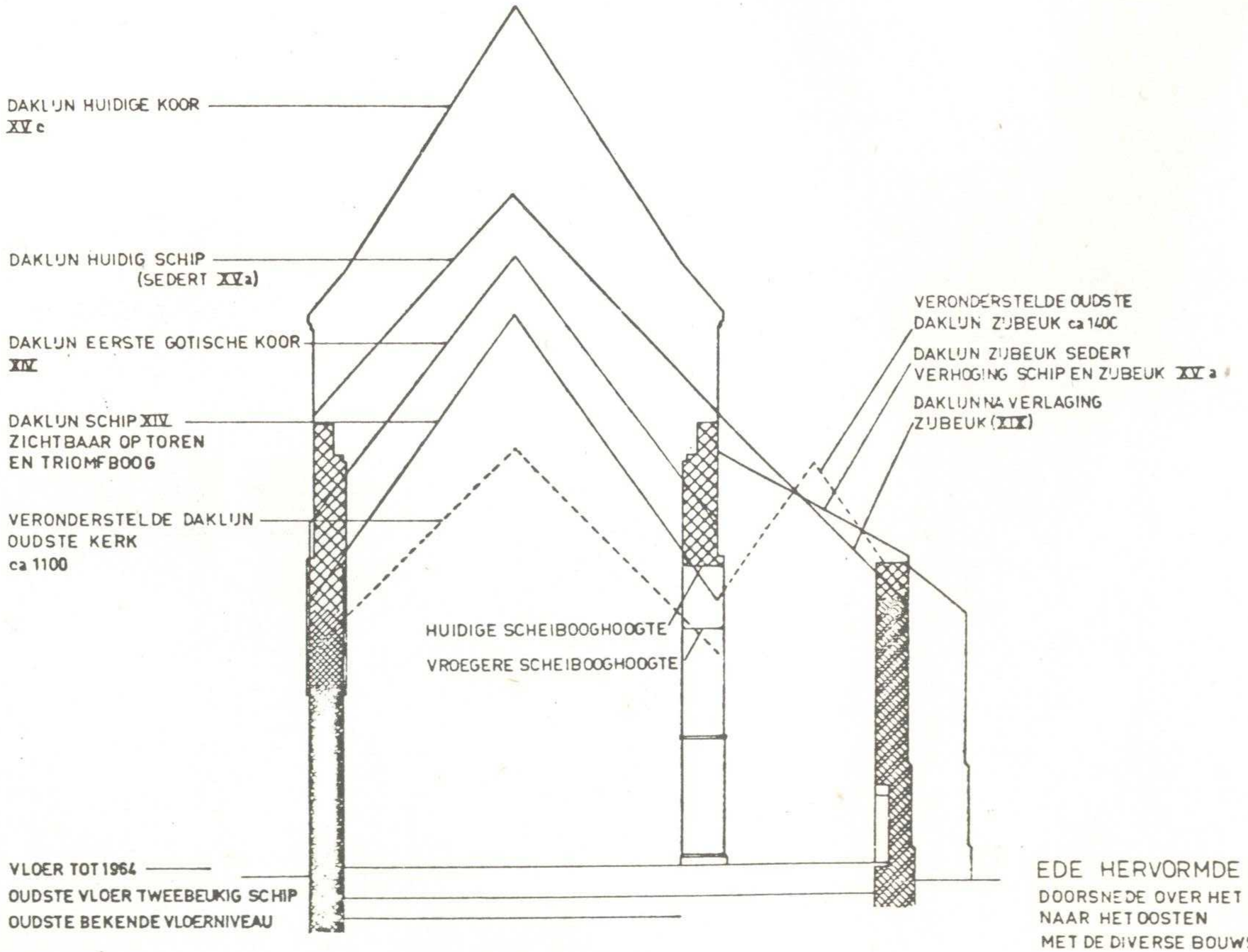

EDE HERVORMDE KERK
DOORSNEDE OVER HET SCHIP
NAAR HET OOSTEN
MET DE DIVERSE BOUWSTADIA

SCHAAL 1:100

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

SEPT. '68

zwartige steensoort met echter uitnemende eigenschappen. Een variant daarvan heet Londorfer Basaltlava. Deze steen blijft grauwig, maar heeft een levendige structuur en is toch net zo sterk als de zwarte Eiffelbasalt.
De Londorfer Basaltlava, die nu ook in Ede gebruikt gaat worden, heeft bovendien als prettige eigenschappen dat het redelijk gemakkelijk te bewerken is, dat hij lange tijd meegaat (hopen we) en dat het bewerken van de steen niet ten koste gaat van de gezondheid van de restaurateur.
Dan noem ik U volledigheidshalve een van de nieuwste proefnemingen op dit gebied: de verfspuit. Maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want aan de "Verf" stellen we hoge eisen. Het vocht mag door zo'n laag wel naar buiten, maar mag niet naar binnen. Het moet bestendig tegen zuren zijn.
En daarmee komen we op de waterafstotende materialen van regenjassen en tentdoeken: de siliconen en silanen. Hiervan zijn heel veel soorten en de bouwheren van de Keulse Dom hebben grote proefvlakken ingesmeerd om het effect te bekijken.

ZELFS HET KLOKGELUI KAN DE BOKTORREN NIET VERJAGEN

Ook het hout wordt in zijn bestaan bedreigd. Vocht tast de balken vooral aan de "natte" westelijke kant aan. Maar de grootste boosdoener is de boktor! Ogenschijnlijk vrij gave balken blijken van binnen riante wooncentra van deze beesten. Wanneer zulke balken losgehaald worden, vallen ze verpulverd uit elkaar en iedereen staat weer eens verbaasd, dat er geen rampen gebeurd zijn. Na de grote brand in 1635 is de torenspits een stuk kleiner dan zijn voorganger, maar als U daarboven eens gaat kijken, dan is hij nog groot en indrukwekkend genoeg. Het kan ook in Ede geducht stormen en één van die geweldige steunbalken, waar de spits op rust, bleek zowel overlangs als dwars scheuren te vertonen.
In de loop der eeuwen zijn er steeds balken vervangen of van extra ondersteuningen voorzien, o.a. in het jaar 1765. Een loden jaartal in het hout herinnert hieraan. Ook dit jaar worden de nieuwe balken van een loden jaartal voorzien. Maar deze eiken balken worden niet zomaar, zoals in 1635 door Jonker van Delen als eikebomen uit zijn bos geleverd. Het hout van nu gaat na de gewone behandeling eerst langdurig in bad, opdat hij nog eeuwenlang in onze toren van 1976 mag blijven getuigen.

RESTAURATIE IS EEN VAK

Het onderhouden van zo'n toren valt niet mee. Soms doet men uit armoede, soms uit ontwetendheid domme dingen. Zo heeft men bepaalde delen van de toren met cement bepleisterd. Wanneer het pleisterwerk op zijn beurt gaat verbrokkelen, neemt het een flink deel van de onderliggende laag mee. In de versiering van de bovenkant van de ramen zijn soms bijzonder mooie details te herkennen. Mooi bewerkte rozetjes en een mannenhoofd zijn te herkennen. Aan de steensoort herkent men echt en namaak. Een latere metselaar heeft namelijk van cement rozetjes gegoten.

BRANDWEER EN TOREN

In die vroege middeleeuwen werd de klok bij onweer en storm al bij voorbaat geluid. Het klokgelui zou het boze gevaar afschrikken.
Als de toren zelf door de bliksem getroffen werd, en er brak brand uit, dan moest de brand met melk geblust worden. Dat wilden ze in Ede in 1635 kennelijk niet geloven, zodat de brand enorm veel schade veroorzaakte. Neen, dan waren ze in Arnhem beter bij de pinken. Daar werden de melkboeren in zo'n geval brandweerboeren en de brand in de kiem gesmoord.
Behalve de ladders die in de toren een plaatsje kregen, konden in later tijden de gebruikte brandslangen er te drogen hangen.

DE TOREN EN HET ONDERWIJS

Wat heeft de school nu met de toren te maken!
Nu, dat komt zo: in die toren hangen de klokken, daarbij hoort de klokkenluider en dat was meteen de koster en daarbij stovenverhuurder, schrijver van de buurt Ede-Veldhuizen, omroeper van markt- en verkoopberichten enzovoort en ook nog schoolmeester. En omdat Ede kleiner was dan nu, en de kinderen op latere leeftijd naar school gingen, en met minder ruimte tevreden waren dan nu, kon de school tot 1826 onder in de toren gehouden worden.
Dat schoolgaan moet al voor 1492 begonnen zijn, want de opbrengst van één van de Vicariën van de Edesche kerk, de St. Jans-vicarie was bestemd voor het onderwijs en kwam aan de schoolmeester.

WIE HET BREED HEEFT, BOUWT EEN RIJKE TOREN

Bovenop de goot, rondom de torenspits is een stenen balustrade gemetseld. De stenen van deze balustrade, met zijn ingebouwde kleine nissen zijn kleiner dan de rand eronder met de grotere nissen, die op de spitsbogenfries gebouwd is. De laatst genoemde twee randen zijn van hetzelfde formaat baksteen gemetseld als de rest van de toren. Dus zeggen we: de onderste randen zijn tegelijk met de toren gebouwd. Van de toren bestaan twee echte oude tekeningen. De oudste is van 1570 van Witteroos; dat is dus voor de brand en de torenspits is dan ook veel groter dan op latere afbeeldingen. Ook staat de bovenste balustrade niet op deze tekening. De andere tekening is van Pronk uit 1731. En daarop prijkt de bovenste rand in al zijn glorie. De balustrade is met ijzeren staven verankerd: één ervan draagt het jaartal 1789, maar dat anker moet dus later dan de muur zijn aangebracht.
En nu weet U waarom Jan van Schaffelaar - die vóór 1570 leefde - niet van de Edese toren sprong: er was nog geen balustrade!

GEKKEN EN DWAZEN

Op een van de wanden schreven "gekken en dwazen" hun visitekaartje. En de restaurateur houdt deze wand in ere. Metselaars en Loodgieters en vele anderen lieten hun naam achter.
Een onheilspellend licht- en schaduwspel is ergends in de dikke muur te zien: een groot gat, dat aan een ontplofte granaat wordt toegeschreven.
Ook vroegere blikseminslagen lieten hun sporen achter. Hoeveel timmerlieden hebben hier een balk moeten vervangen. Niet zo'n balkje uit Uw zoldering thuis! Kijkt U eens hoe de restaurateurs zoiets doen. Een foto konden we er niet van krijgen, want de fotograaf-aannemer moet zelf hand- en spandiensten verrichten om het karwei te klaren.
Eerst wordt van dunne latten de grote balk geimiteerd: een soort dummy. Deze wordt net zo echt opgehesen, binnengehaald en op zijn plaats gebracht als straks de zware balk. En dan wordt met een voor onze tegenwoordige ogen klein apparaat die echte balk stukje bij beetje omhoog gehesen. Ademloze spanning. Bijna zo moet het in de Middeleeuwen ook gegaan zijn, met handkracht en vakbekwaamheid, en bedrijfszeker.
Hebt U die noeste werkers daar "onder de toren" wel in hun werkplaatsjes zien werken. Links werken de timmerlieden, rechts de metselaars. Er zullen

voor deze restauratie heel wat buitenmodel-stenen nodig zijn. En waar moet je dat in deze tijd vandaan halen?
Onze restaurateurs: van Zeil, uitvoerder, Speksnijder, opzichter, van Hagenvest, architect, weten wat restaureren is.
Ze doen het al lang en beschikken daarom over relaties "om ergens aan te komen". Zoals buitenissige formaten baksteen.

Uit welke duim heb ik het bovenstaande gezogen?
Ir. G. Berends heeft voor monumentenzorg een mooi rapport over de restauratie opgesteld; de bovengenoemde restaurateurs hebben ons rondgeleid en iets van hun enorme kennis gespuid, restaurateurs van de Keulse Dom hebben hun ervaringen verteld.
Andere bronnen staan ook voor U open. Boeken als: "Geschienenis der Neder-Veluwe" van Verbeek en Gortel en niet te vergeten de "Geschiedenis van Ede" van Oud-Ede, en het smakelijk geschreven "Rond de grijze toren" van Schreuders.

J.J.G. van der Pol.

RONDOM DE EDESE TOREN

EEN STREEKMESEUM?

Toe 'k in de v'leeje week zo'n bietje-n-an 't bokse was mit die meheer, die perti'j trok veur de Vereniging "Oud-Ede", hèt die m'n ok verwete, dat ik niks gezeid of geschreve had over zo'n soortement meseum. En da's woar. Mer a' je da' stukje van mien goed geleze hèt, dan ku' je ok wel zowat roaie, woarover ik 't deze keer hebbe zal. Went da' von 'ik toch zo'n merakel goed idee, een meseum, da 'k doch, dat motte ve waarm houe! En noe heur ik al een sommige zwartkieker vrage: Is dàt noe wel nodig? 't Kost allemoal mer geld en wat hè' ve d'r an.
Mer ik dörf 'et an, um een goed woordje te doen um zo'n ding in ons daarp te kriege. Je mot rekene 's zoemers bin d'r hier duk een kwak vremde. Die wille wel zoveul meugelijk noar bute, mer veur een deel is 't de Grotestroat al bute genog. Ze lope mer te kuiere langest de winkels en zo, en in 't bos komme ze nie'. Diegene, die d'r wel op uutgoan, kunnen niet altoos, umdat 't wer gedurig slechtachtig is. Zie en veur zukke minse mot je dan iets hebbe,

woar ze een veurmiddag zeut kunne weze.
En noar ik geheurd hèt, mot die Vereniging "Oud-Ede" al een hee' bietje hebbe, dat de meuite van 't bewoare is. Ouwe gebruuksveurwaarpe, die in vrogger tied in 't huushouwe dienst deeje; ouwe geschrifte en al zuk soort spul mot er weze. En da' bin dinger, woar een hoop minse grèèg es noar goan kieke. En as 't woar is, wat ze zège, dat er ôk een urn is mit de as van Claudius Civilis d'r in, dan is 't succes, helemoal verzekerd, went doar bin de Amerikoane harstikke gek op. Ok mot Oud-Ede nog een hele zooi pijl-spitse hebbe uut 't Stene tiedpaark en an een van die spitse mot nog 't bloed kleve van de leste oeros! Ja, ja, doar mot je niet zo min over denke!
Mer noe is 't zo zund, dat al die dinge niet op éne stee bewoard kunne wörde. D'r is veus te veul um bi'j één mins in huus te stoppe en doarum leit 't hier en gund verspreid, za 'k mer zège. Zie, en dan komt 't niet tot z'n recht, zo is 't mer net. As dat noe es een bietje oardig en overzichtelijk opgesteld kos wörde, dan zou je es zien, hoeveul minse-n-of doar noar kwamme kieke en dan beurde ze nog een hee' bietje intree.
En toe' 'k dat idee es goed op m'n had loate-n-inwaarke, toe' doch ik: Jong, 't kos nog veul mooier!
Behalve die ouwe dinger, kos je ok mooi een zoal inrichte mit opgezette beesten 'n vogels hier uut de streek en eentje mit gedreugde bloeme-n-en zo en mit alle soorte keie, die hier in de grond gevonde zijn. Doar hebbe ze meschien nog wel nie' zo veul van, mer as 't begin d'r mer een keer is, dan zu' je es zien, wat of d'r nog loskomt bi'j boere-n-en börgers.
Doarum as ik 't zo bekiek, dan hèt niet allenig Oud-Ede belang bi'j zo'n meseum, mer ôk de Natuurhistorische Vereniging en V.V.V. en vaneigest de Gemeente-n-ôk. 't Zal netuurlijk eerst iets geld koste, mer da' kumt er dik zat weer uut. Veural as ze 't zo'n bietje mooi anlège, mit een net café, woar je allenig mer thee of een kom koffie kun kriege, veur mien part broaje ze doar ôk poffertjes of van die schiefjes opgebakke eerpels, net zoas op de mart. (Ze neume-n'et iets aanders, mer an da' roare woord waag ik m'n eige nie'!).
Nou, wat doch je, Oud-Ede? Liek 't je nie' goed zo?

D'N UYTKIECK.

(Overgenomen uit Edes Nieuws- en Advertentieblad - Vrijdag 31 januari 1950)

Prettige feestdagen
en een
heel voorspoedig 1977

****

DE ZANDLOPER

****

Uitgave van de Vereniging OUD-EDE
Voorzitter: Dr. H.J. v. Eck, Lunterseweg 34 Ede, tel. 10446
Secretaris: Prof. Dr. A.M. v.d. Woude, Buurtmeesterweg 5 Ede, tel. 13093
Penningmeester: J. Smit, Arendshorst 29 Ede, tel. 12602
2e Voorzitter: G.W. Bos, Stationsweg 42 Ede, tel. 10550
Ereleden: Mej. A. v.d. Craats, Hr. H.M. Oldenhof.

Adres museum: Museumplein 7 Ede, tel. 17476
voor adreswijzigingen tevens redactie-adres

De redactie is zeer erkentelijk voor bijdragen aan "de Zandloper".
De verantwoordelijkheid voor historische en technische gegevens blijft echter aan de inzenders voorbehouden.

****

Minimum contributie *f* 15,- per jaar, over te maken
op de Postrekening van: de penningmeester van Oud-Ede
No. 3534268

Nobo

zijn,
zeg maar gerust:
de lekkerste ovenverse koekjes

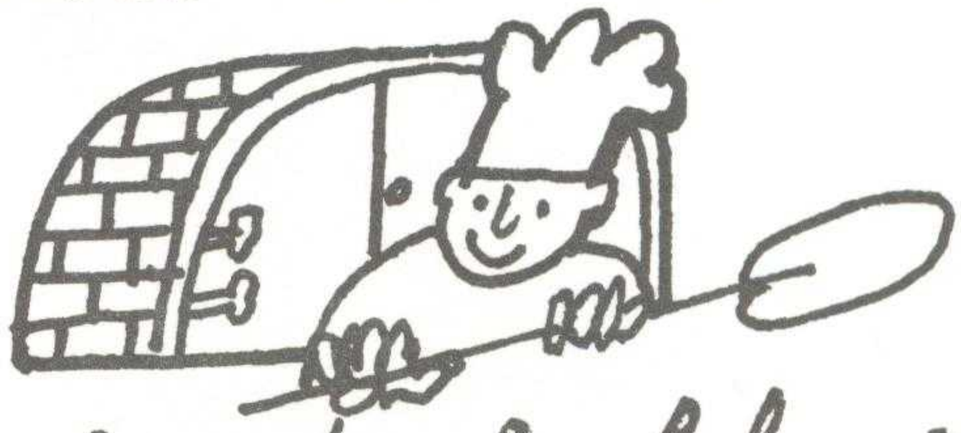

Zó uit de bakkerij!

DE SPAARBANK VOOR EDE ANNO 1872

Een eeuw de vertrouwensinstelling

van vele duizenden spaarders.

De Spaarbank ook voor U !

'n Bondsspaarbank, moderne gezinsbank

voor alle bankzaken.

16

1977/1

de zandloper

HEIJ
EDE

CONTAINERDIENST
ALS DEZE DIENST
UW ERF OPRIJDT-
ZIJN VUILNISPROBLEMEN
UIT DE TIJD.

de zandloper

kwartaaluitgave van de Vereniging Oud-Ede
jaargang 5, nummer 1, maart 1977.

Mejuffrouw Aafje van de Craats†

Op de hoge leeftijd van 89 jaar werd uit ons midden weggenomen ons erelid mejuffrouw A. van de Craats. Sinds de oprichting van Oud-Ede was zij lid van onze vereniging en jarenlang vervulde zij ook een bestuurs functie. Mejuffrouw v.d. Craats kon geweldig leuk vertellen over de leden-bestuursvergaderingen uit vroeger jaren. Zelfs was ze een erg actief type, die als stelregel had: "niet te lang praten, maar doen!"En dat ze daarbij graag de daad bij het woord voegde, moge blijken uit het feit dat zij verschillende plaatselijke activiteiten stimuleerde en door haar enthousiasme anderen opwekte mee te doen.
Zo heeft zij meegewerkt aan de historische optocht tijdens het bevrijdings-eeuwfeest in 1913 en was ze zeer actief bij de feestelijkheden rond het zilveren regeringsjubileum van H.M. Koningin Wilhelmina in 1923.
Geheel belangeloos hielp ze in de oorlog 1914-1918 mee in een opvangcentrum voor Belgische vluchtelingen op de Hindekamp, en in de oorlogsjaren 1940-1945 aan het realiseren van een noodziekenhuis in Hotel Buitenzorg.

In het reilen en zeilen van de vereniging Oud-Ede bleef mejuffrouw v.d. Craats tot het laatst geinteresseerd.
Op de jaarvergaderingen was zij een trouwe gaste, terwijl ze nog graag bij diverse gelegenheden als gastvrouw optrad. Het was voor haar dan ook een hoogtepunt om, samen met haar goede vrienden, de heren Talma en Dijkstra, de opening van het museum Oud-Ede te mogen meemaken.
Voor een natuur zoals zij die bezat, moet het een zware strijd zijn geweest om alles, ook Oud-Ede, los te laten.
Haar nagedachtenis zal bij jong en oud nog lang in ere worden gehouden.

namens het bestuur:

J. de Nooij.

MUSEUM-COMMISSIE

Verschillende leden van onze vereniging hebben gevraagd wat de taak van de museum-commissie is, en hoe deze commissie wordt benoemd.
Om met het laatste te beginnen, de commissie wordt benoemd door het bestuur van de vereniging. Bij deze keuze wordt vooral ook gelet op de kennis van de commissie-leden t. o. v. de verschillende vakgroepen.
De commissie is verantwoordelijk voor het museum, de zich daarin bevindende voorwerpen en het onderhoud daarvan.
Eventuele nieuwe aankopen vallen ook onder de verantwoordelijkheid van deze commissie.
Schenkingen aan de vereniging worden op hun waarde getoetst en dan al of niet in het museum geplaatst.
De commissie bestaat uit de volgende leden:

J. v. Gent,	voorzitter	zorgt voor:	algehele leiding
J. G. v. d. Pol.	secretaris	" "	bibliotheek
E. Zuurdeeg.	lid	" "	archeologische ruimte
H. Verhaaf.	lid	" "	technische leiding
B. L. Jager	lid	" "	organisatie en onderh
C. v. Rixoort	lid	" "	contacten met de pers

Tijdens de laatste bijeenkomst in ONS-HUIS te Ede is door de voorzitter van de Vereniging OUD-EDE aan de leden bekendgemaakt dat ieder betalend lid, bij het tonen van de accept-girokaart, gratis toegang heeft tot ons museum.
De museumcommissie is met deze bekendmaking die in goed overleg door het bestuur is genomen, zeer in zijn nopjes.
Wij hopen dat door deze maatregel het ledenbestand van de Vereniging zal groeien.
Maar ook dat het museum-bezoek door onze leden zal stijgen.

Het museum OUD-EDE heeft uit de nalatenschap van ons erelid, Mej. A. v. d. Craats, diverse voorwerpen geschonken gekregen. Er was o. a. een tafel met 8 stoelen, 1 bril, een dambord met damschijven, een beursje, 4 stuks bikkels,

horlogeketting met ring beide vervaardigd van mensenhaar, messenplank, div. medailles, en nog veel meer, u begrijpt dat het museum zeer blij is met deze schenking.
Van de heer van Delen kregen wij een hoeveelheid smeedtangen; dit was naar aanleiding van onze oproep om bij de smidse nog diverse smeedtangen te hangen.

Dus u weet, als er voorwerpen liggen die voor ons latere nageslacht waarde kunnen hebben, gooi ze niet weg, maar denkt u eens aan het museum Oud-Ede.

Een Edese schilder-dichter

Onder de mensen die in het vooroorlogse dorpsleven van Ede een belangrijke rol hebben gespeeld, behoort ongetwijfeld ook Johan Plooy, beter bekend als Sjonny. Hij was geen rasechte Edenaar, maar alras spoedig ingeburgerd en bewoog zich, naast zijn werk op nagenoeg alle terreinen van het openbare leven. Johan Plooy werd geboren 25 febr. 1888 in Schiedam en kwam in 1912 naar Ede als uitvoerder-decotateur van een Rotterdams schildersbedrijf: Tuijnenburg Muijs en Co. De bedoeling was voor een half jaar, maar inplaats dat Plooy na deze termijn vertrok, ging de firma en nam hij de zaak over. Deze was gevestigd de eerste weg links na het tegenwoordige busstation aan de Bennekomseweg. Thans naamloos en voor het verkeer afgesloten, maar destijds bekend als het Parklaantje. Het pand werd later aangekocht door de AKU waarna het schildersbedrijf Plooy verhuisde naar Parkweg 71.
Dat tegenwoordige Ede-Zuid hing er in vroeger jaren maar zo'n beetje bij, de mensen uit het dorp liepen niet over van belangstelling voor dit deel van Ede. Er vestigden zich hoofdzakelijk gezinnen van elders met andere levensopvattingen dan de gemiddelde dorpeling, waarvan sommigen van oordeel waren dat er nog geen goede hond vandaan kwam. Onbekendheid over en weer speelde natuurlijk ook een rol, vervoer was er nagenoeg niet en als iemand uit het dorp er niet persé moest wezen, kwam hij er niet. Van mijzelf weet ik nog goed, dat de lagere school er al lang en breed opzat, voor ik met deze omgeving kennis maakte.

Oorspronkelijk behoorde een groot deel van de daar aanwezige grond aan de buurt Manen, maar door verkoop zag deze haar bezit geleidelijk slinken. Het begon al met de aanleg van de z.g. Rhijnspoorweg (in 1840 de verbinding tussen Amsterdam en Arnhem) toen door de spoorwegdirectie ten behoeve van die lijn, de nodige grond van de buurt werd aangekocht. Het eerste station, in de volksmond al gauw „De-Keet" gedoopt, werd gebouwd en haalde Ede uit haar isolement, zij het nog op bescheiden schaal, want in 1877 stopten in elke richting nog maar vier treinen per dag. Maar toch kwamen even later de eerste bouwlustigen en verrees, heel geleidelijk, het Park Manen van de grond. Deze naam werd later omgedoopt tot Maanderpark of kortweg „'tPark", terwijl men thans uitsluitend spreekt van Ede-Zuid. Voor de bouw van de kazerne's in het begin van deze eeuw verkocht de buurt Manen opnieuw aanzienlijke terreinen aan het rijk. Door al deze verkopen kreeg de buurt wel aardig geld in kas, maar had, mede door het afstaan van bouwpercelen aan particulieren, weinig bezittingen meer. In november 1911 besloot men dan ook tot opheffing van de buurt Manen; de resterende eigendommen gingen naar de gemeente, die allereerst de wegen wat opknapte en van namen voorzag.
In deze situatie begon Johan Plooy in 1912 zijn schildersbedrijf, een zaak die al gauw geweldig uitbreidde. Onder het motto: geen order te groot of te klein" en mede door prima vakmanschap, had hij weldra volop werk. Tot de belangrijkste opdrachten uit die eerste jaren behoorden o.m. het vliegveld aan de Zonneoordlaan, het vluchtelingenkamp op de Ginkel en de opvoedingsgestichten in Hoenderlo.
Dat vliegveld is de moeite waard er even kort bij stil te staan; in 1910 werden, even achter de Driesprong een paar loodsen, bedoeld als hangars, gebouwd, de heide wat geégaliseerd, een paar vliegtuigjes aangevoerd en het vliegkamp van Verwey en Lugard was een feit. Het bleek een sensatie voor Ede en omgeving: vliegen was het beeld van de toekomst. De prijs van de vrijwel waardeloze grond ging met sprongen omhoog, ook al door speculanten die voor hun geesteoog al een complete luchthaven zagen verrijzen.

Op 29 juli 1910 werd door J.W.Hilgers de eerste vlucht gemaakt, een feit dat door een eenvoudig gedenkteken aan de Zonneoordlaan levendig wordt gehouden. Van 9 tot 21 november van datzelfde jaar werden, wind en wederdienende, grote nationale vliegdemonstratie's gehouden. Als deelnemers werden genoemd: Küller, Koolhoven, Wijnmalen en vele anderen. Van heinde en ver kwamen de talrijke bezoekers opdagen om deze aviateurs aan het werk te zien.
Door zijn werkzaamheden aan de vliegloodsen werd ook Johan Plooy eens in de gelegenheid gesteld een vlucht mee te maken. Stevig vastgesjord in zo'n open toestel, een eendekker waarvan de vleugels met ijzerdraad aan elkaar verbonden waren, wuifde hij vrolijk naar de omstanders. Zijn stemming sloeg alras om toen het wankele geval de lucht inging en van de ene naar de andere zijde schommelde. Op vijftig meter hoogte vond hij het welletjes en trommelde de piloot op zijn rug om te beduiden zo snel mogelijk terug te keren. Deze lachte hem vierkant uit, maar voldeed even later aan zijn verzoek en Plooy voelde, tot zijn opluchting, weer vaste grond onder zijn voeten. Nee, dan was de Bennekomse trompettist G. Veenendaal beter bestand tegen hoogtevrees. Op uitnodiging van een Turkse piloot en bedoeld als extra stunt, zou deze meegaan en boven de kom van het dorp een solo op zijn instrument ten beste geven. Dat lukte prima: in de omgeving van het dorp zette de piloot de motor af, draaide sierlijk een paar maal om de torenspits en kon de verzamelde menigte de muzikant goed beluisteren. Heel toepasselijk voor deze luchtpioniers speelde hij o.a. „Lang zullen zij leven". Toen echter de piloot weer koers naar het vliegveld zette, wilde de motor niet aanslaan. Angstig laag zeilde het vliegtuig boven de beukenkruinen van het Edesebos, tot eindelijk de motor begon te sputteren en een veilige landing toch nog mogelijk bleek. Na het uitstappen zei de vlieger op zijn gebroken hollands tegen zijn muzikale passagier: „Jij niet bang, wir waren haast kapoet", waarop deze antwoordde: „Niets van gemerkt, ik dacht dat het er allemaal bij hoorde".

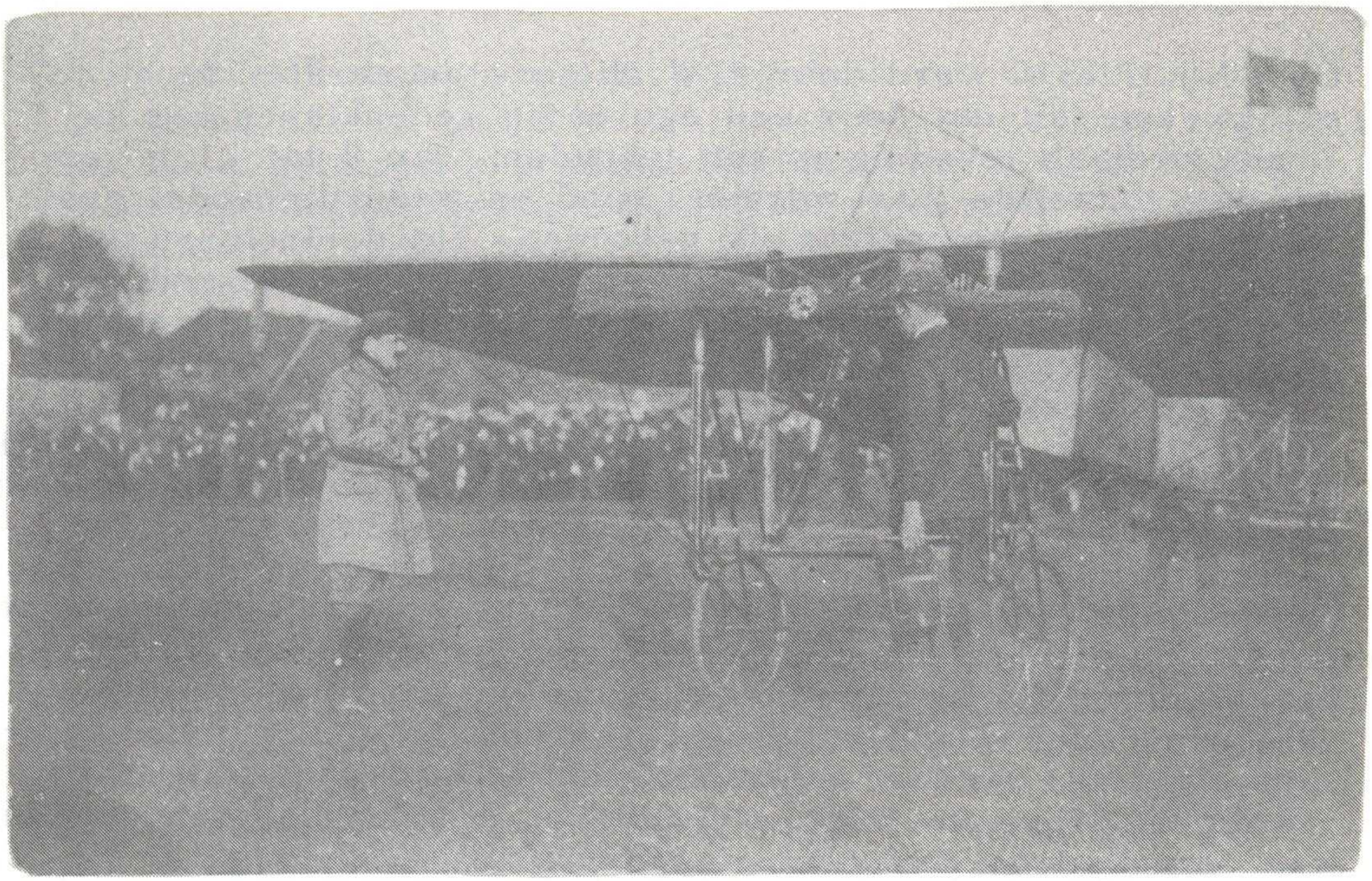

De start van een ééndekker; helaas is de naam van de aviateur, links, onbekend maar wel is op de achtergrond duidelijk de grote belangstelling voor deze vluchten te zien.

Helaas heeft het vliegkamp geen stand kunnen houden, in 1920 werd het opgedoekt, de eigendommen publiek verkocht en ging een fraaie toekomstdroon voor Ede verloren. Met de komst van de AKU begon de grote bloei van de zaak Plooy: niet alleen door het schilderwerk van alle fabriekscomplexen maar wat later ook van zo'n 350 woningbouwhuizen, alsmede de inmiddels door de AKU aangekochte villa's. In deze periode had hij een staf van minstens vijftig man, maar vaak nog veel meer personeel. Op 1 april 1937 werd onder grote belangstelling het vijf en twintigjarig jubileum van de zaak gevierd.
Maar het is eigenlijk niet de bedoeling Johan Plooy als schilder voor het voetlicht te halen, die waren er in Ede tenslotte wel meer, maar als mens voor de samenleving.

Hij was nl. een uiterst veelzijdig mens met een artistieke inslag, vol humor, sociaal gevoelig en met interesse voor alle mogelijk verenigingswerk. Mede door zijn altijd belangloze medewerking werd van vele zijden een beroep op hem gedaan en nimmer tevergeefs. Of het nu sport, muziek, toneel of cultureel werk betrof, hij stelde voor progaganda steeds zijn dichtkunst ter beschikking. Decoratie of reclameborden schilderen, hij stond altijd klaar; onnoemlijk veel vrije tijd heeft hij daarvoor gegeven. Voor de grote Sparta-revue in 1936, ter gelegenheid van het veertig-jarig bestaan van deze gymnastiekvereniging, schilderde hij meer dan honderd vierkante meter decor. Bovendien schreef hij samen met Lord van Wijhe en Koch v. d. Linden de teksten en liedjes voor deze revue. Onder leiding van dit drietal, bijgestaan door talrijke medewerkers werd deze revue een grandioos succes. Vier avonden lang een volle Reehorstzaal, een prestatie die daarvoor noch daarna meer door Edese amateurs is gepresteerd. Bij al dat belangeloze werk werd hij prachtig gesteund door zijn vrouw, die eveneens over de nodige humor beschikte. Alleen al de manier waarop deze verbintenis tot stand kwam, typeerde hen. In Rotterdam had Plooy een vriend waar hij veel aan huis kwam; deze had weer een zuster en na verloop van tijd bleek dat dit meisje en Sjonny elkaar wel lagen. Het was nog in de tijd dat de ouders plechtig om de hand van hun dochter werd gevraagd. Dus wendde Plooy zich tot de moeder: "Ik heb jarenlang met Uw zoon omgegaan, maar nu zou ik graag overschakelen op de dochter", hetgeen lachend werd toegestaan.
Eigenlijk nam Plooy met al dat werk teveel hooi op zijn vork, want toen al leed hij, zij het nog in lichte mate, aan vallende ziekte, al probeerde hij daar zo min mogelijk aandacht aan te schenken. Zijn vrouw nam wel degelijk voorzorgsmaatregelen: hij was een trouw bezoeker van voetbalwedstrijden, rasechte „Ede" aanhanger, maar als hij naar een wedstrijd ging, moest de oudste zoon, Bob, mee, gewapend met een flesje eau de cologne en een schone zakdoek. Mocht vader van de kaart raken, hetgeen door een opeenhoping van mensen gespaard met de spanning van een wedstrijd in de hand werd gewerkt, dan was met deze hulpmiddelen het leed gauw geleden.

Dat liep evenwel mis toen vader en zoon een wedstrijd Holland-België in Amsterdam bezochten, maar niet in hetzelfde vak kwamen te staan. Prompt werd Plooy, even voor de rust, getroffen door een aanval: grote consternatie bij de overige bezoekers en even later werd hij door de GGD in sneltreinvaart naar een ziekenhuis gereden. In afwachting van verdere behandeling werd hij met brancard en al in de hal gezet. Daar hing een sterke etherlucht, die, evenals eau de cologne, hem al gauw weer bij zijn positieven bracht. Hij keek om zich heen en vroeg een passeerend zustertje„Waar ben ik eigenlijk?"„In het ziekenhuis, U bent onwel geworden", was het antwoord. Tot haar verbazing sprong hij pardoes van de beancard en riep:„Ik heb een kaartje voor het stadion, maar niet voor het ziekenhuis". Hij kreeg het voor elkaar dat opnieuw de ziekenauto kwam om hem, nu zittend naast de bestuurder weer naar het stadion te brengen. Tot grote verbazing van de andere voetbalenthousiasten nam hij even later onverstoord zijn plaats weer in. Toch was het een duur uitstapje, want een paar weken later ontving hij een rekening van de Amsterdamse GGD à vijfentwintig gulden voor verricht ziekentransport. Ondanks zijn stelregel:"wat ik niet heb besteld, betaal ik niet," kon hij hier niet onderuit en heeft, zij het met tegenzin, de kosten voldaan.

Zijn grootste bekenheid verwierf Johan Plooy evenwel door de honderden gedichtjes die regelmatig jarenlang in de Edese-Courant verschenen. Onder de naam ‚Sjonny' zette hij alle mogelijke gebeurtenissen uit het dorpsleven op rijm, humoristisch, ernstig of satirisch, al naar gelang van het onderwerp. Bepaalde toestanden, die in het conservatieve Ede van die tijd nog veelvuldig voorkwamen, zoals „de Zanding", het prachtige natuurbad, dat op zondag gesloten bleef, dansverbod op zon-en feestdagen of het niet voldoende behartigen van Edese belangen, stelde hij in scherpe liedjes aan de kaak. Hier volgt een liedje over dat laatste punt:

U woont in Ede, dus koop in Ede
Dat weten wij nu allemaal
Maar een Edese wethouder
Vindt dat blijkbaar een schandaal.

De Geld.Overij. Mij voor Landbouw
Gaf hier een kringvergadering
Waar het ook om de plaatsaanwijzing
Der volgende bijeenkomst ging.

En laconiek sprak onze vriend
U verdiende in Ede al het geld
Ik stel voor dat U het uitgeeft...

Op een vergadering in Barneveld"
Ik ben zijn naam vergeten
Die zullen de betrokkenen wel weten.

Kritiek had Sjonny altijd voldoende en meestal niet ten onrechte. Nog een liedje waarin hij doelt op het ontbreken van openbare toiletten in het dorp. Het is inderdaad voorgekomen dat twee toeristen, in arre-moede voor een noodzakelijke bezigheid bij het politiebureau aanklopten.

Historisch

Zo omstreeks vijftien honderd
Liep er op de Vale Ouwe
Een ridder die een zeker iets
Niet langer op kon houwe
Hij zocht met een collega
Naar een model inrichting
Zo één, waar niemand buiten kan
Kortom, hij zocht verlichting
Zij liepen zeker dorp door
Om eens te informeren
Waar zij het Corpus Delicti
Fatsoenlijk konden deponeren
Een dorper, die het ook niet wist
Verwees hem naar de wacht

Daar, waar men door de eeuwen heen
Reeds vreemde dingen bracht.

De Hopman, een fidele vent
Was met hun lot begaan
En wees hen in het wachtpaleis
Zijn allerbeste kamer aan
De ridders bogen tot de grond
Voor de keurige behandeling
Vervolgden na een roerend afscheid
Hun voorgenomen wandeling

Zeg, Sjonnij, schei nu uit
Je zit finaal te liegen
Wat heb je daar nu aan
Om onze lezers te bedriegen
Jou mooie stuk geschiedenis
Is nog niet zo lang geleden
'tIs pas vorige week gebeurd
Op het politiebureau in Ede.

Maar niet alleen de mistanden in ons dorp waren voor hem een inspiratiebron; hij leefde intens mee met de zwakkere in de samenleving. Voor liefdadigheidswerk zou men nooit tevergeefs een beroep op hem doen. Lord v. Wijhe, ook al zo'n populaire figuur uit die dagen en waar we in een volgend stukje eens wat over vertellen, had een actie op touw gezet ten behoeve van een jonge inwoonster van Ede. Dit meisje was ernstig ziek, maar er bestond bij maandenlange verpleging in een ziekenhuis redelijke kans op genezing. Helaas beschikte zij en haar familie niet over de nodige contanten, de sociale wetten van nu waren er nog niet, vandaar de inspanning van Lord waar Sjonn met onderstaand gedichtje het zijne bijdroeg.

Er is een arm mensenkind
Een zieke jonge maagd
Waarvoor Lord, ons aller vrind
Aan U om hulp vraagt
'tGaat niet om een feestelijkheid
Maar om een mensenleven

En U bent zeker wel bereid
Daarvoor iets af te geven
Er wordt zo vaak beroep gedaan
Voor minder mooie zaken
Daarom, tracht nu eens spontaan
Dat kind gezond te maken
Denk aan je eigen huigezin
Dan ben ik er zeker van
Dat menig Edenaar stemt in
Met dit zo mooie plan
En als door Uw liefdegift
Dat kind vooruit zal gaan
Dan staat er in Uw hart gegrift
„Ik heb mijn plicht gedaan".

Dat was hulp op papier, maar ook in de praktijk hield Sjonny de hand niet op de portemonnaie. Op een wintermorgen genoot hij met een paar kennissen van een borreltje bij een snorrende kachel in Buitenlust, waar in die tijd de heer Lotgering de scepter zwaaide. Uit het raam kijkend, zag hij een marskramer, kistje met handelswaar voor de buik hangend, kleumend van kou, over de Stationsweg slenteren. Naar een kort overleg werd de man binnen gehaald, die al verheugd naar binnen slofte in de mening een paar veters te kunnen verkopen. Tot zijn verbazing werd hij bij de kachel neegezet en even later stond er een knaap van een uitsmijter voor hem met het verzoek die eerst maar eens rustig op te eten. De verbaasde man dacht in sprookjesland te zijn terecht gekomen maar liet zich geen twee maal aansporen. Smakelijk verorberde hij deze gratis maaltijd, terwijl de drie tevreden toekeken. Vervolgens kochten zij nog wat onnodige klosjes garen en band, waarna de man verwarmd en gevoed, vertrok, tenvolle overtuigd, dat de wonderen nog niet de wereld uit waren.
Dat was Johan Plooy, een man met zoveel verdienstelijke eigenschappen, maar als zovelen door de grote massa allang vergeten. De crisis en latere oorlogsjaren hebben hem goed gedaan: zijn gezondheid ging geleidelijk achteruit en hij overleed 23 april 1953, goed 65 jaar oud.

Johan Plooy in de kracht van zijn leven voor de ingang van zijn huis aan de Parkweg.

Tot besluit de laatste vier regels van een gedicht, "dromen" genaamd, uit 1932 en waarin hij opsomt wat hij allemaal in Ede zou doen als hij miljonair was:

Een halve ton vermaak ik aan het spoor
Daar moet een tunnel onderdoor
Ik verwacht, al komt het voor elkaar
Dan heeft mijn kleinzoon al grijs haar.

Wat een vooruitziende blik; nu 45 jaar later nog steeds plannen, maar geen tunnel, terwijl de oudste kleinzoon van Sjonny inmiddels 31 jaar is.

H. J. Nijenhuis.

-o-

ZO WAS EDE

Met de opening van het nieuwe Winkelcentrum De Hof van Gelderland is het nieuwe boekje "Zo was Ede" verschenen.
Vendet (U weet wel V en D) heeft dit boekje in de verkoop. Het kost ƒ 15, --.
Ons lid, de Heer Nijenhuis, heeft dit boekje geschreven en voor de oude foto's gezorgd
De verzorging was in handen van de Europese Bibliotheek te Zaltbommel.
In het museum is veel vraag naar oude verhalen over het dorp Ede, dus nu kunt U een boekje aanschaffen met oude verhalen over ons dorp.
De verhalen die vermeld zijn, handelen over alledaagse dingen rond de eeuwwisseling dus beslist een zeer lezenswaardig boekje (VAN HARTE AANBEVOLEN).

WEGEN EN BRUGGEN

Van ouds waren er wegen: vrij breede strooken gronds, die niet gebruikt werden als bouw- of weiland, maar bestemd waren voor het verkeer.
Het vervoer van zware vrachten deed diepe sporen ontstaan, die af en toe weer dichtgemaakt werden met zand en soms misschien met puin en keien. Het onderhoud had alleen tot doel die diepe wagensporen te dichten en was opgedrongen aan den Schout.
Deze had het toezicht, daarin vaak bijgestaan door de Onderschouten: het toezicht behoorde tot hun functie, de vertering kwam ten koste van 't Ambt. Waren die te hoog, dan verklaarden de Ambtsjonkers, dat Schout en Onderschout voor zulke werken geen onkosten in rekening mochten brengen; het werk behoorde tot hun taak. De boeren die in de termen vielen, werden door den Schout tot dit werk opgeroepen en moesten deze „heerediensten" kosteloos verrichten. Natuurlijk is hier alleen sprake van die wegen, die geen buurtwegen waren, dus voor 't doorgaand verkeer en de wegen tusschen de verschillende dorpen, die niet speciaal tot de buurtbelangen behoorden.

Oorspronkelijk liep zoo'n weg door de beken. Staring's „Hoofdige Boer" leert ons nog, hoe zoo'n oude koppige boer niet over de brug, maar door de beek zijn weg nam, het was toch altijd zoo geweest.
Later kwamen er houten bruggen en heulen, zoodat het verkeer veel gemakkelijker werd. Die houten bruggen kostten echter voortdurend veel aan onderhoud en moesten dikwijls vernieuwd worden. In de 18e eeuw besloten de Jonkers, de houten bruggen stuk voor stuk te vervangen door steenen bruggen. De eerste kosten waren dan wel hooger, maar ze konden langer mee en het onderhoud was goedkooper.
De Barneveldsche Beek was een lastige scheiding tusschen de Ambten Ede en Barneveld. Er liepen eenige wegen over, waar bruggen gelegd waren. En de waterafvoer liet te wenschen over. In 1721 klaagden de Ambtsjonkers van Barneveld bij hun collega's van Ede over de brug bij 'terf de Kieft en over die bij den Walderveenschenmolen. Wat de heul bij de Kieft betreft, meenen de Edesche Jonkers, dat hun die niet aangaat. Zij hebben 'm daar niet gelegd en niemand dan de bouwman van dit erf heeft er belang bij, dus moet deze boer daar maar voor zorgen! (En de Hessenweg den?)
Wat de Walderveensche brug betreft, stonden de zaken anders. Die was steeds op kosten der beide Ambten onderhouden. Wil Barneveld niet meer de helft der kosten betalen, dan laat Ede de brug ook ongemaakt liggen. Dat duurde eenige jaren: de brug verviel hoe langer hoe meer, maar de Jonkers der beide Ambten trokken er zich niets van aan. Eindelijk in 1724 kwamen zij tot een accoord, dat geteekend werd namens Ede door de Jonkers L.A. Torck en J.C. van Eck, en namens Barneveld door de Jonkers J. van Wijnbergen en H.J. van Essen.
De hoofdzaak was: de brug zal voor beide Ambten worden gemaakt, voor elk de helft. Het standpunt van Ede had gewonnen.
In 1727 werd de Plankenbrug in den Barneveldschen weg van steen opgetrokken, in '30 de Wekeromsche brug, in '39 de heul te Harskamp, in '39 ook de heul te Hoekelum, in '43 de brug bij de Moriaan in den Amersfoortschen weg, enz.
De kosten vielen mee:

Voor den bouw van den steenen brug over de Groote of Fluiterbeek bij de Kieft in den Arnhemschen weg, werd nodig geacht:

20.000 harde vlakke klinkers, 37.000 goede grauwe moppen, 36 mud cement, 33 tonnen droge kluitkalk.
Het metselwerk werd aangenomen voor ƒ 778, --; het timmerwerk voor ƒ 442, --, aan smidswerk werd berekend ƒ 60, --, terwijl de huislieden verplicht waren de materialen gratis aan te voeren.
Het kostte soms nog heelwat besprekingen vóór men kon gaan aanbesteden.
Voor den steenen brug over de Barneveldsche beek kwam een overeenkomst tot stand tusschen de Ambten Ede, Barneveld en Nijkerk.
Elk der drie Ambten zou 1/3 betalen in de kosten van den bouw, maar het onderhoud zou zijn voor Ede en Barneveld, elk de helft; terwijl ook alleen deze Ambten hun huislieden zouden oproepen voor het vervoer der materialen.

Het spreekt vanzelf, dat deze bruggen en heulen meer vakkennis vroegen bij onderhoud, dan men van een Schout kon verwachten. Daarom werd gedurig een vakman belast om rapport uit te brengen over den toestand der bruggen.
In 1755 heeft Rutger van de Vijsel van Ede, op order van den Heer L.A. Torck van Roosendaal. Landdrost van Veluwe, alles nagezien. Hij noemt in zijn rapport 19 bruggen en heulen, die bijna allen in goeden staat verkeeren, en slechts twee, die minder goed zijn, maar „nog wel een jaar meegaan".
De bestekken en teekeningen zullen ook van vakkundigen geweest zijn, de Schout hield namens het Ambt, nog de aanbesteding.
Ook op dit terrein ging de maatschappij, wel langzaam, maar toch steeds, vooruit.

-o-o-o-o-o-o-o-

Mejuffrouw
Aafje van de Craats ✝

****
DE ZANDLOPER
****

Uitgave van de Vereniging OUD-EDE
Voorzitter: Dr. H.J. v. Eck, Lunterseweg 34 Ede, tel. 10446
Secretaris: Prof. Dr. A.M. v.d. Woude, Buurtmeesterweg 5 Ede, tel. 13093
Penningmeester: J. Smit, Arendhorst 29 Ede, tel. 12602
2e voorzitter: G.W. Bos, Stationsweg 42 Ede, tel. 10550
Erelid: Hr. H.M. Oldenhof.

Adres museum: Museumplein 7 Ede, tel. 17476
voor adreswijzigingen tevens redactie-adres

De redactie is zeer erkentelijk voor bijdragen aan "de Zandloper".
De verantwoordelijkheid voor historische en technische gegevens blijft echter aan de inzenders voorbehouden.

****

Minimum contributie ƒ 15,-- per jaar, over te maken op de Postrekening van: de penningmeester van Oud-Ede No. 3534268

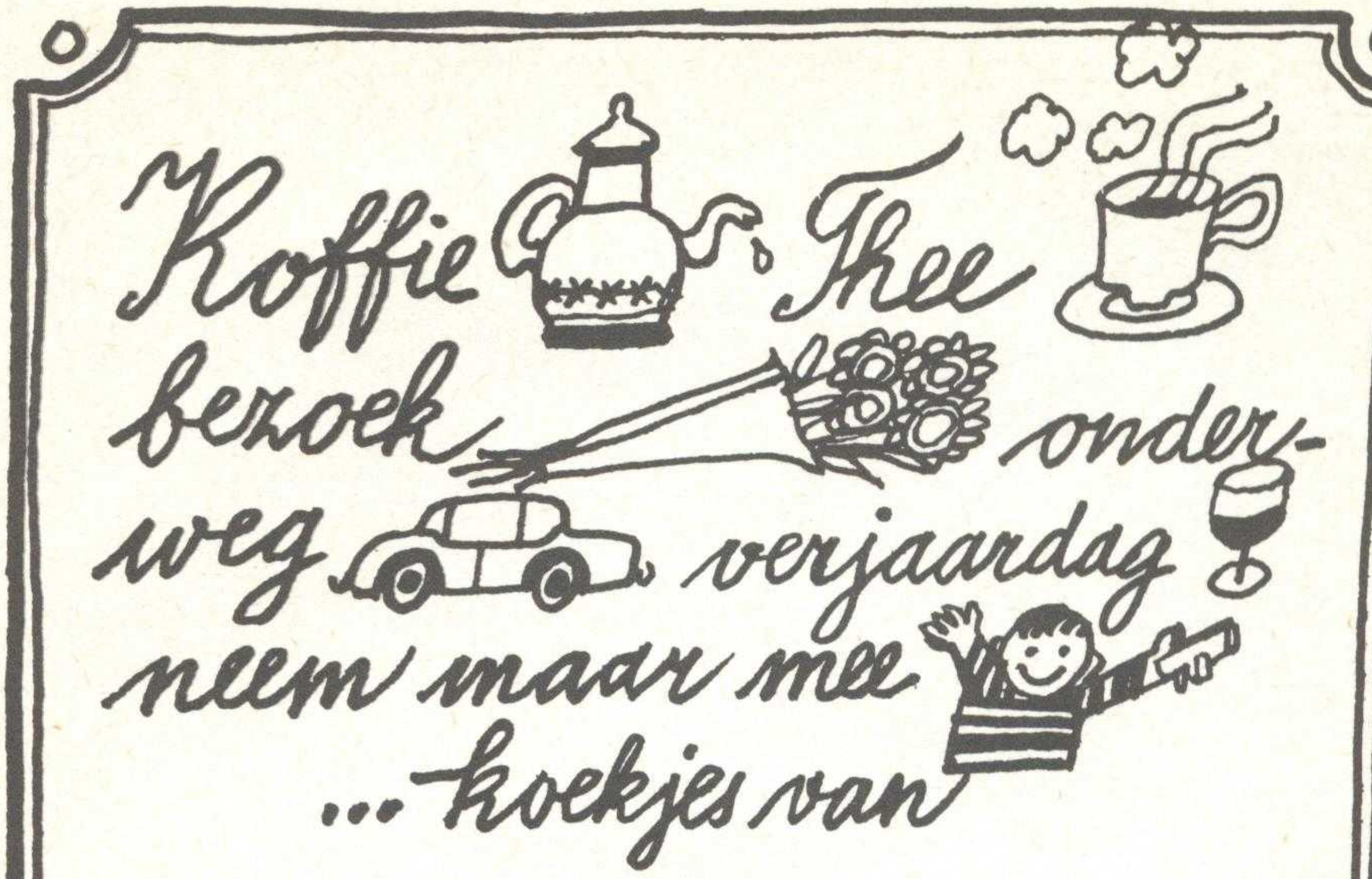

Nobo

zijn,
zeg maar gerust:
de lekkerste ovenverse koekjes

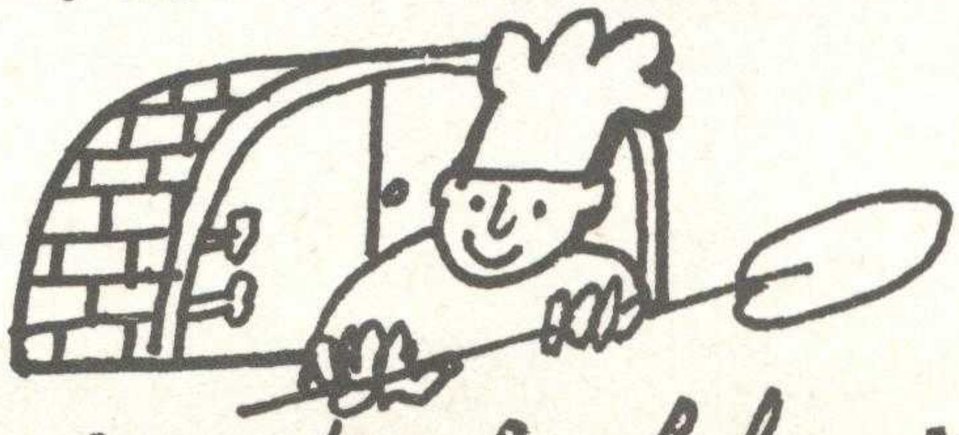

Zó uit de bakkerij!

DE SPAARBANK VOOR EDE ANNO 1872

Een eeuw de vertrouwensinstelling

van vele duizenden spaarders.

De Spaarbank ook voor U !

'n Bondsspaarbank, moderne gezinsbank

voor alle bankzaken.

17

de zandloper

HEIJ
EDE

CONTAINERDIENST
ALS DEZE DIENST
UW ERF OPRIJDT-
ZIJN VUILNISPROBLEMEN
UIT DE TIJD.

de zandloper

kwartaaluitgave van de Vereniging Oud-Ede
jaargang 5, nummer 2 september 1977

Door diverse omstandigheden kon "De Zandloper" in de maand juni niet verschijnen. U kunt ervan verzekerd zijn, dat de redactie zijn uiterste best zal doen, dat dit niet weer gebeurt. Ons excuus.

De Redactie.

TER HERRINNERING

Zoals U wel weet, gaan wij woensdag 28 september naar Ootmarsum. Wij vertrekken om 8.30 uur bij het museum, om 18.30 uur zijn wij weer thuis. Als U zich opgeeft voor deze reis, wilt U dan de *f* 30,-- p/p voldoen? Opgave aan het museum.

Na rijp beraad heeft de museum-commissie besloten, om zondagsmiddags gesloten te zijn.
Sinds de Telefoonweg veel minder verkeer heeft, nu het verkeer onder het nieuwe gemeentehuis doorgaat, heeft het museum zondagsmiddags geen of weinig bezoekers geteld. De maanden juni, juli en augustus is het museum wel op de zondagmiddag open.

De museumcommissie.

ONS MUSEUM

De Imkersvereniging uit Ede heeft ons museum diverse bijenkorven en gereedschappen, die betrekking hebben op de honingwinning, te leen gegeven om een en ander de mensen te laten zien.
De heer van Scharrenburg heeft bemiddeld, zodat er nu in het museum de volledige vlasverwerking is te zien.

Er zijn nu te zien: Braak, Zwingelbok, Repel, Hekel en Vlaszaaddorser.
Van Het Gemeentelijk Bosbedrijf een Zaagbok. Gereedschappen voor de bosarbeider worden nu in het museum aardig voltallig.
De Heer v. Oosten-Slingeland heeft een waag geschonken aan ons museum.
De Heer Joosten van De Hanenpol schonk een houten boternap.
Maar er is nu ook een originele kopie van het vroegere kasteel De Hanepol.
De laatste maanden zijn er aan ons museum diverse voorwerpen geschonken, het is dan ook ondoenlijk om alle namen van de gevers en geefsters te noemen.
Wij kunnen dan ook alle gevers van harte danken voor hun gaven. U krijgt van het museum, als U dit nog niet heeft, een schriftelijk bedankje.

B.L. Jager.

Een klein beetje reclame bij onze leden voor ons museum mag wel, dachten wij. Er is in het museum te koop: het Kwartetspel van Ede.
Iedere Edenaar moet dit kwartetspel in huis hebben. De prijs bedraagt *f* 5,95 per spel. U steunt er het museum mee.

Op zaterdag 27 augustus was er in Ede een Stoomdag, het museum heeft op deze dag ingehaakt.
In overleg is toen besloten een open huis te houden; deze dag is voor het museum zeer succesvol geweest. Deze dag zijn er 632 bezoekers geweest; wij hadden ervoor gezorgd, dat er demonstraties waren van diverse oude beroepen.
Het museum heeft met deze dag zeer veel goodwill gekweekt bij de Edese bevolking.

LEZINGEN

Bij de lezingen bent U van harte welkom.
Deze lezingen worden georganiseerd door:
Volksuniversiteit Ede, J. Th. Tooroplaan 59, Ede.

****

... DE VELUWE NATUURLIJK?

Wanneer men zoekt naar een vorm om de uitgestrekte natuurgebieden van de Veluwe te beheren, dan stuit men op een aantal verschillende belangen, bv. de bosbouwkundige, ecologische, recreatieve en de jagersbelangen. Wil men op langere termijn de Veluwe veilig stellen, dan zal men tot een beheersvorm dienen te komen waarin alle belangen geintegreerd zijn. De bioloog drs. H.E. v.d. Veen heeft uitgebreide studies hierover verricht; op grond hiervan concludeert hij tot terugdringing van menselijke bemoeienis in de natuurlijke processen, zodat natuurlijke mogelijkheden zich zodanig kunnen ontwikkelen dat complete zelfregulerende eco-systemen weer kunnen worden hersteld. Essentieel hiervoor is het weer invoeren van wolf en wisent. Deze interessante en opzienbarende ideeën zijn in de afgelopen jaren veel in discussie geweest, o.a. gestimuleerd door de Gelderse Milieuraad. Aan de hand van dia's zal de heer v.d. Veen zijn ideeën toelichten en vervolgens in een discussie verdedigen.

lezing: maandag, 14 november om 19.30 uur;
plaats: Rehoboth, Driehoek 11, Ede.

KUNSTKNIPPEN

De schaarkunst is geinspireerd op het schaduwbeeld of het tafereel, dat wij in de verte zien - zover, dat wij er geen kleuren meer van onderscheiden, doch alleen een donker groepje tegen een lichtere achtergrond zien afsteken. Welk ander land van Europa dan de Lage Landen aan de zee confronteert zijn bewoners zo dikwijls met dergelijke vergezichten? Daarom valt ook de geestdrift niet te verwonderen, waarmee men zich hier op de schaarkunst wierp, toen met de schepen van de Oostindische Compagnie in het begin van de 17e eeuw de kennis van het knipwerk naar Nederland kwam. Aan de hand van een collectie ± 400 antieke en moderne knipwerken uit Europa en Azië maken de toehoorders met mevrouw I.G. Kerp-Schlesinger, schrijfster van het boek "Leer knippende zien", een reis door de ruimte en tijd.

lezing: maandag, 19 september om 20.00 uur;
plaats: "De Open Haard", W. de Zwijgerlaan 3,
EDE.

LESSEN IN HET LEZEN VAN OUD SCHRIFT

Bij voldoende belangstelling wordt er op zes zaterdagmorgens in het Rijksarchief, Markt 1, Arnhem, les gegeven in het lezen van oud schrift, gelijktijdig voor beginners en gevorderden.

1. Oud schrift voor beginners (eerste-jaars)

   Docent: J.W. van Petersen, streekarchivaris van Doesburg en de Liemers.

N.B. Het aantal deelnemers moet helaas beperkt blijven.

---

2. Oud schrift voor gevorderden (tweede-jaars)

   Docent: J. den Draak, hoofdarchivist Rijksarchief in Gelderland.

   Data: zaterdagmorgen (9.15 - 11.45 uur)

8 oktober 1977	7 januari 1978
5 november 1977	14 februari 1978
3 december 1977	4 maart 1978

   Kosten: Het lesgeld bedraagt *f* 45,-- inclusief de kosten van kopieën (van originele archiefstukken) en correcties.

Het RIJKSARCHIEF IN GELDERLAND, Markt 1, Arnhem,
tel.: 085 - 420148 is tot 9 uur gesloten.
Op zaterdagmorgen is de ingang aan de achterzijde. Roken is alleen toegestaan in de hal. Tijdens de pauze is, tegen betaling, koffie verkrijgbaar.

Zij die zich als cursist(e) aanmelden, kunnen erop rekenen, dat, wanneer een cursus onverhoopt geen doorgang mocht vinden, zij tijdig worden ingelicht.

****

INSTRUCTIEVE VOORDRACHTENREEKS

"BRONNEN EN METHODEN VAN HET HISTORISCH ONDERZOEK"

Bij voldoende belangstelling wordt er op zes zaterdagmorgens meestal in het Rijksarchief, Markt 1, Arnhem, een instructieve voordracht gehouden voor hen die als amateurs de plaatselijke en regionale geschiedenis of de genealogie beoefenen, en voor studenten o.a. aan pedagogische academies.

Data: zaterdagmorgen (9.15 - 11.45 uur)

1. 15 oktober 1977

Archieven

Docent: Een ambtenaar verbonden aan het Rijksarchief in Gelderland (persoon nader vast te stellen).

2. 29 oktober 1977

Rondleiding in het Rijksarchief in Gelderland

Docent: Een ambtenaar verbonden aan het Rijksarchief in Gelderland (persoon nader vast te stellen).

3. 12 november 1977

Bibliotheken

Docent: Drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oye, archivaris van Zutphen en directeur van het Stedelijk Museum en het Museum Henriëtte Polak aldaar.

4. 26 november 1977

Rondleiding in de Bibliotheek Arnhem

Koningstraat 26, Arnhem

Docent: Drs. A. Groeneweg, directeur van de Bibliotheek Arnhem.

5. 10 december 1977

Allerlei informatie over het historisch onderzoek

Docent: Drs. C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oye, archivaris van Zutphen en directeur van het Stedelijk Museum en het Museum Henriëtte Polak aldaar.

6. 29 april 1978

Bezoek aan het Kadaster en de Openbare Registers te Arnhem

Groningensingel 21, wijk Vredenburg, Arnhem

Docent: W.L. Schiphorst, chef van de afdeling informatie van het Kadaster en de Openbare Registers.

Kosten: Het lesgeld bedraagt *f* 40,--.
Cursisten oud schrift betalen *f* 35,--.
Studenten aan pedagogische academies e.d. *f* 25,--.

N.B. De nrs. 5 en 6 van dit onderdeel van het cursusprogramma hebben betrekking op nog niet op deze wijze geboden elementen van het historisch onderzoek!

INSTRUCTIEVE VOORDRACHTENREEKS "PLATTELANDSNIJVERHEID IN GELDERLAND"

Bij voldoende belangstelling worden er op zes zaterdagmorgens meestal in het Rijksarchief, Markt 1, Arnhem, instructieve voordrachten gehouden onder de titel "Plattelandsnijverheid in Gelderland". Deskundigen geven informatie over een aantal facetten daarvan.

Data: zaterdagmorgen (9.15 - 11.45 uur)

1. 22 oktober 1977

IJzerindustrie

Docent: J.M. Bos, Arnhem

N.B. De heer Bos, conservator van de afd. Ambachten en Bedrijven van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, geeft deze les in de zalen in de Zaanse Buurt van het museum, waar de tentoonstelling "Magazijn van IJzerwaren" staat opgesteld.
De cursisten betreden het terrein via de ingang aan de Hoeferlaan, vlak bij de Schelmse brug. De toegang is vrij.

---

2. 19 november 1977

Steenbakkerij

Docent: Mej. dr. J. Hollestelle, Arnhem

3. 17 december 1977

Papiermakerij

Docent: H. Voorn, Leiden.

4. 21 januari 1978

Riviervisserij

Docent: Johan van Os, Puiflijk.

5. 18 februari 1978

Textielnijverheid

Docent: Adr. Buter, Neede.

6. 18 maart 1978

Sociale aspecten van de plattelands-nijverheid in Gelderland

Docent: Drs. D. de Boer, Arnhem.

N.B. Deze les is tevens eindles.
De cursus zal worden gesloten door prof. dr. W. Jappe Alberts.

Kosten: Het lesgeld voor deze reeks bedraagt *f* 45,--
Cursisten oud schrift betalen *f* 35,--.
Studenten aan pedagogische academies e.d. *f* 30,--

De lessen of voordrachten zullen op de aangegeven data plaatsvinden. Wie zich aanmeldt wordt dan als deelnemer/neemster verwacht.

Voor het verstrekken van syllabussen en verslagen kan een bescheiden bijdrage worden gevraagd.

E.J. Kruijswijk Jansen,
cursusleider.

ORGELCONCERT

In de oude Hervormde Kerk worden, veelal in de zomermaanden, regelmatig orgelconcerten gegeven, uitgevoerd door bekende organisten, die zich in een talrijk bezoek mogen verheugen. Maar weinigen van deze muziekliefhebbers zal echter iets bekend zijn omtrent het allereerste orgelconcert, dat in deze kerk zou worden gegeven. De verwachtingen waren destijds hoog gespannen; het eerste kerkorgel in onze gemeente werd in gebruik genomen. Helaas, niemand had kunnen voorzien, dat de veelbelovende avond op een totaal fiasco zou uitlopen. Een en ander is allang geleden; er zijn inmiddels de nodige jaren overheengegaan, maar toch leek het ons wel aardig deze ware geschiedenis nog eens op te halen.
Omtrent de dertiger jaren van de vorige eeuw begon de gedachte om, als begeleiding van de te zingen psalmen, over een orgel te kunnen beschikken, steeds meer ingang te vinden. De kerk nam toen nog een centrale

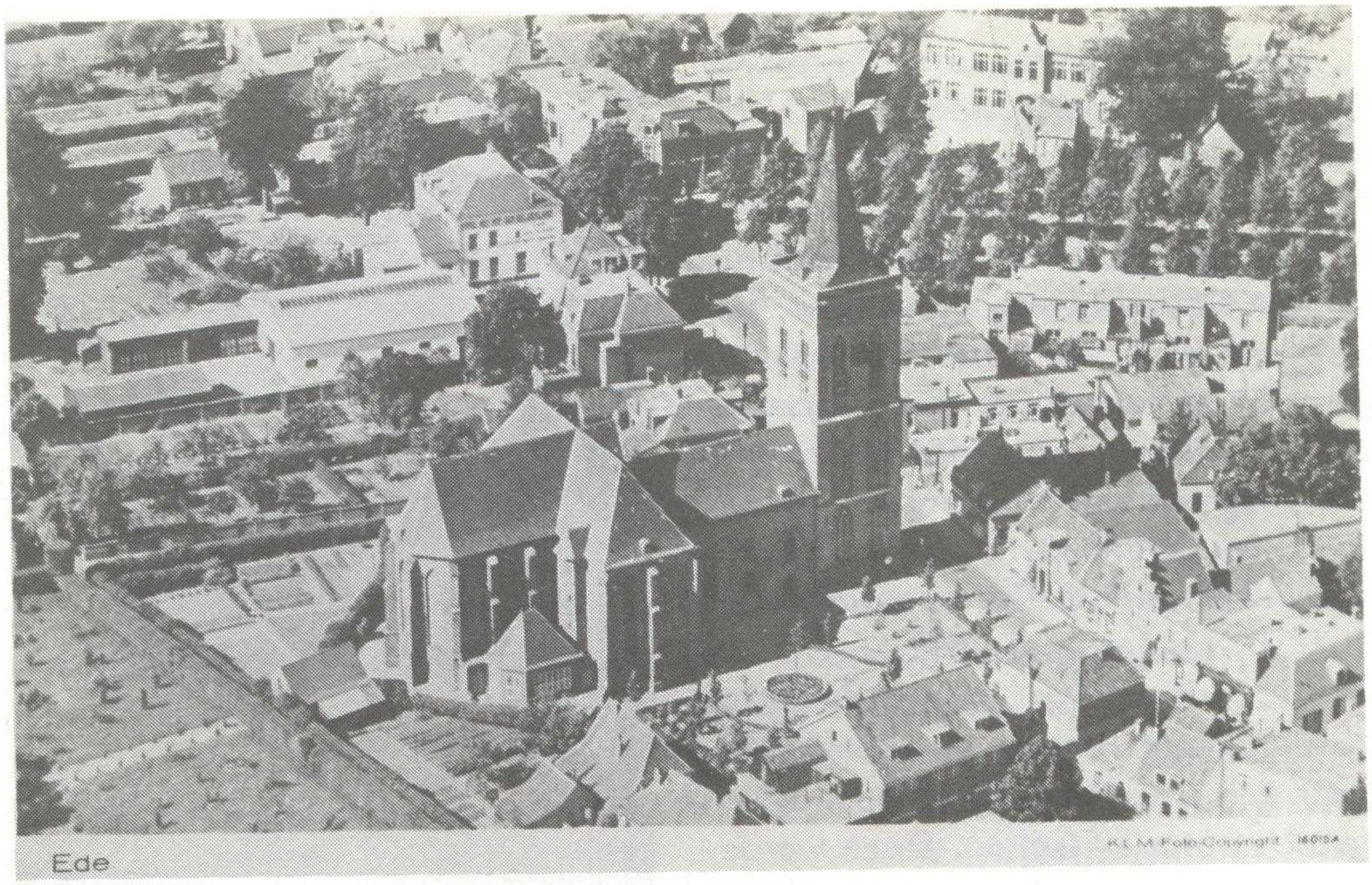

Ede

plaats in bij de dorpsgemeenschap; van de bijna 9000 inwoners van de gemeente Ede was niet minder dan 98% als Nederlands Hervormd ingeschreven. De toenmalige predikant en kerkeraad stonden volledig achter de plannen, een eerste pluspunt, want in die dagen was dat lang niet overal het geval. Integendeel, in verschillende, vooral plattelandsgemeenten, werd muziek tijdens een godsdienstoefening, in welke vorm ook, als een duivelse uitvinding beschouwd en derhalve streng verboden.
De plannen in Ede, hoewel steeds vastere vorm aannemend, werden echter door een chronisch geldgebrek, steeds op de lange baan geschoven. Tot in 1842 de buurt Ede-Veldhuizen de eerste stap deed door op de buurtvergadering van dat jaar te besluiten ƒ 500,-- voor het goede doel ter beschikking te stellen. Nu dit eerste schaap over de dam was, kwam er schot in; er werd een commissie gevormd, die de zaken serieus ter hand nam en naar later zou blijken, niet zonder succes.
Om wat namen uit die z.g. "orgelcommissie" te noemen, zonder volledig te zijn: namens de kerkeraad: Ds. Detmar; voor de buurt Ede-Veldhuizen: J. Willemsen; voor de buurt Manen: A. v. Eck; voor de buurt Doesburg:

T. Jansen; voor Wekerom: T. Toonen; en voor de burgerij: notaris J.C. Fischer en de koster-schoolmeester P.C. Neelmeijer (Helaas heeft dominee D.A. Detmar de werkzaamheden niet tot het einde kunnen meemaken. Hij overleed in 1844, na tien jaar in Ede gewerkt te hebben; deze voorganger was een gezien man; niet ten onrechte heeft men in latere jaren een straat naar hem genoemd, de Detmarlaan. In 1845 kwam als zijn opvolger ds. O.D.L. Böhler naar Ede).

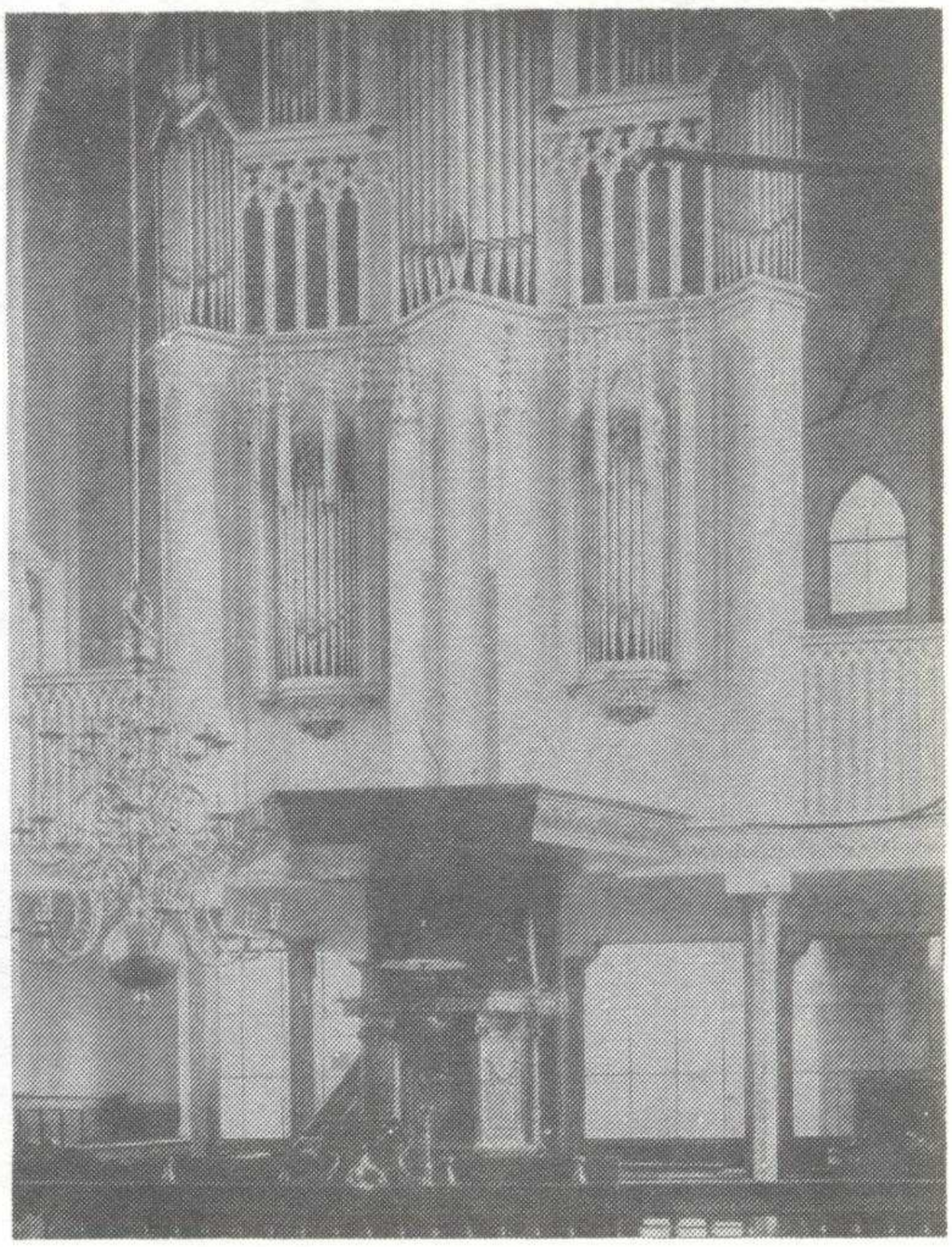

Oude standplaats orgel, de Hervormde Kerk te Ede.

Zoals reeds gezegd, nog meer personen hadden zitting in het comité, maar één figuur stak er al spoedig bovenuit: notaris Fischer. Deze werd benoemd als voorzitter-secretaris en ontplooide zo'n grote activiteit, dat al gauw het hele gebeuren om hèm draaide. De notaris wist de mensen het geld uit de zak te kloppen; de verschillende buurten, de al of niet adellijke grondbezitters en niet te vergeten de doodgewone burger, op zijn aandringen droeg ieder naar vermogen zijn steentje bij. In betrekkelijk korte tijd was een bedrag van ƒ 2.696,59 bijeengebracht. De totale kosten voor orgel, montage en plaatsing waren geraamd op ƒ 8.451,19½ - of men vroeger ook scherp calculeerde! De kerkeraad maakte een royaal gebaar, die had nog altijd wel de nodige bezittingen achter de hand, en nam het ontbrekende bedrag voor haar rekening.

Alles verliep verder vlot en in goede harmonie; voor plaatsing van het instrument werd een speciale orgelgaanderij gebouwd, waardoor het orgel voor een ieder goed zichtbaar werd. In 1852 werd deze gaanderij nog met een aantal zitplaatsen uitgebreid, maar ruim een eeuw later, bij de grote restauratie van de kerk, weer gesloopt. Op 5 februari 1845 was de zaak in kannen en kruiken en kon de commissie het orgel aan de kerkeraad overdragen. Het zou op zondagavond 23 februari d.a.v., 's avonds om zeven

uur, met een concert, te geven door de Arnhemse organist v.d. Dussen, feestelijk worden ingewijd. Het programma was, in overleg met de organist, met zorg gekozen en de verwachtingen hoog gespannen, maar helaas, de avond zou geheel anders uitpakken.
Reeds in de middag gonsde het dorp van geruchten; men is het blijkbaar niet eens met de manier waarop het orgel in gebruik genomen zou worden. Ook notaris Fischer werd hiervan op de hoogte gesteld, maar die beurde er niet zwaar aan. "Vermoedelijk nog wat van die ouderwetse mensen, die nog tegen muziek in de kerk zijn", was zijn oordeel. Maar toch waarschuwde hij veiligheidshalve burgemeester Prins, die op zijn beurt het gehele politiecorps van de gemeente, in totaal vier veldwachters sterk, optrommelde. Zij kregen opdracht 's avonds om half zeven bij de kerk present te zijn om een oogje in het zeil te houden. (Voor de aardigheid even de namen van deze gezagsdragers: Gerrit Busser uit Ede; Teunis de Jager uit Lunteren, Herman Busser uit Otterlo en Aart Veenendaal uit Geld-Veenendaal. Teneinde op alles voorbereid te zijn, ontbood de burgemeester tevens de gerechtsdienaar Arend Jan te Loo uit Wageningen om zo nodig de veldwachters behulpzaam te zijn.)
De mening van notaris Fischer de ontevredenen onder de anti-muziek-mensen, die er ongetwijfeld wel waren, te zoeken, bleek een vergissing. Uitgerekend de laatste beslissing die de commissie, na het vele werk, had genomen, was in het verkeerde keelgat geschoten. Men had nl. voor dit openingsconcert een toegangsprijs van dertig cent vastgesteld, in die dagen een kapitaal voor de gewone man. Daar kwam nog bij dat de commissie en vooraanstaande burgers, dus zij, die een dergelijke entreeprijs beter konden betalen, vrijkaartjes hadden ontvangen. Dat nam men niet; de eens zo geprezen commissie viel met een klap van haar voetstuk. Een ieder had nu eenmaal naar vermogen bijgedragen, niet meer dan billijk dat ook iedereen in de gelegenheid moest worden gesteld, het concert gratis bij te wonen. Het begon aanvankelijk met mopperen en kankeren, hetgeen echter al gauw werd overgenomen door opgeschoten jongelui en mensen van agressievere aard, die meer voelden voor hardere acties, om in de taal van onze tijd te spreken. Dat velen van hen totaal onmuziekaal waren en normaal voor een orgelbespeling heus niet warm zouden lopen, deed minder terzake.
De zondagmiddag werd benut om zoveel mogelijk mensen op te trommelen

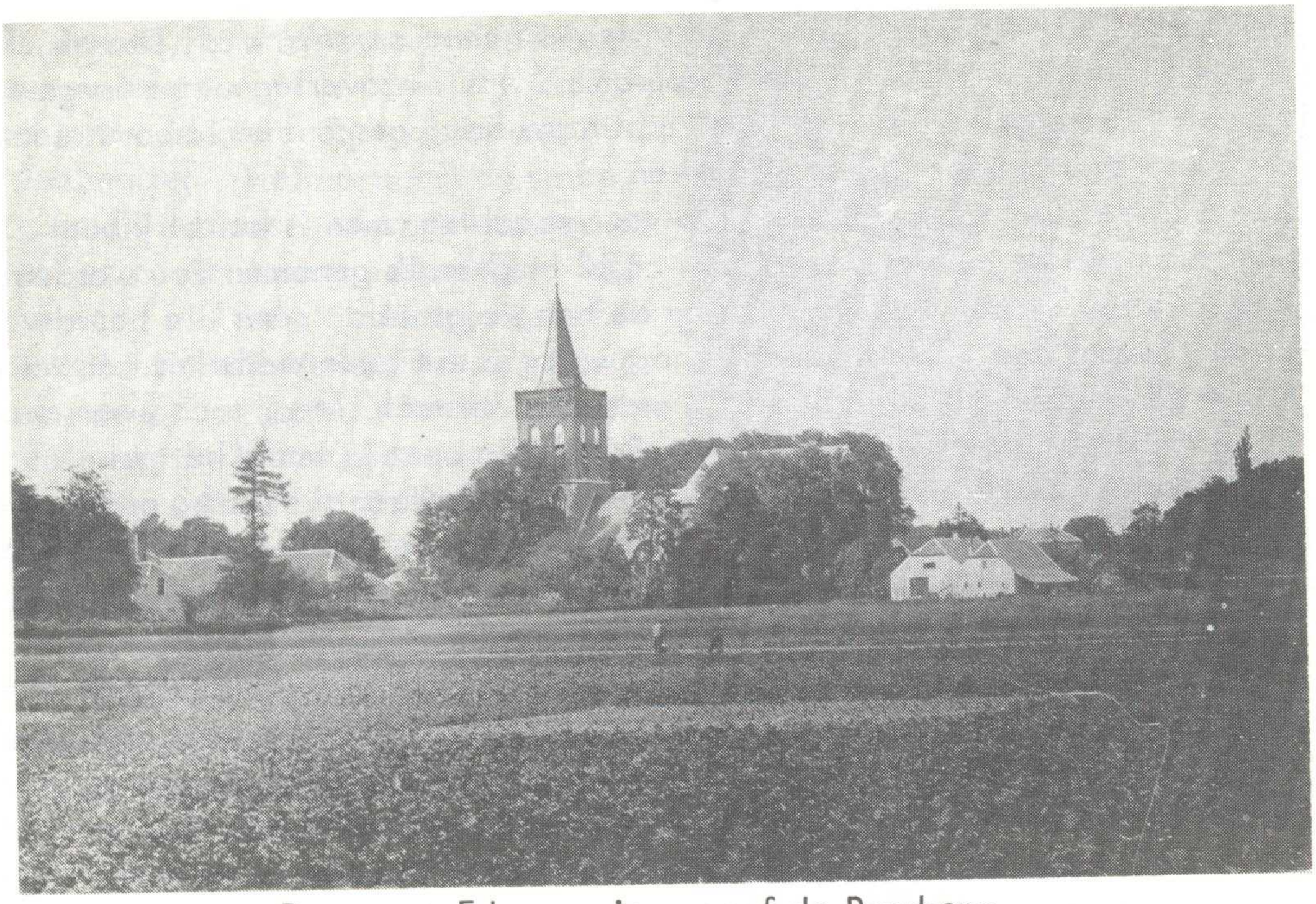

Panorama Ede, gezien vanaf de Paasberg

met als resultaat, dat reeds om half zeven een groot aantal mensen op het kerkplein aanwezig waren. Veiligheidshalve had men alleen de deuren aan de zijde van de Paasbergerweg geopend, waardoor zij die kaartjes bezaten, naar binnen druppelden. Het aantal buitenstaanders groeide nog steeds aan; de aanwezige veldwachters probeerden deze mensen tot kalmte aan te manen, wat echter een averechtse uitwerking had. Men werd brutaal, slingerde allerlei verwensingen naar het hoofd van de ordebewaarders en begon steeds meer op te dringen. Een van de grootste praatjesmakers was Teunis Jansen, landbouwer uit de buurtschap Doesburg. Deze was nog wel ouderling en lid van de orgelcommissie, maar van stonde af de enige, die vierkant tegen het heffen van een entreeprijs was. Hij stak zijn verontwaardiging niet onder stoelen of banken; zwaaiend met zijn twee entreekaartjes die hij, als commissielid ook ontvangen had, verklaarde hij tegen een ieder die het maar horen wilde: "Liever slik ik die dingen door, dan ermee de kerk binnen te gaan". Zijn huisvrouw, Gijsbertje Koudijs,

Postkantoorstraat

schaamde zich bijna dood; al huilend en jammerend probeerde zij hem erop te wijzen dat zijn gedrag een ouderling onwaardig was en trachtte hem naar huis te krijgen. Maar Teunis liet zich niet vermurwen; hij schudde telkens zijn vrouw van zich af en beweerde: "Pas als het recht zijn loop heeft gehad, ga ik mee".
De een stak de ander aan; men begon massaal op te dringen naar de deuren; ook zij, die dat heel niet van plan waren, maar met de stroom mee moesten. Bijtijds zag de koster het gevaar; hij liet de kaartjescontrole voor wat het was, sloot de deuren en grendelde die aan de binnenzijde stevig af.
Het was olie op het vuur; onder de kreet: "Druk maar door, druk maar door", werd getracht de deuren te forceren, maar de stevige eikenconstructie gaf geen krimp.
Inmiddels was het zeven uur geworden en na een inleidend woord van notaris Fischer, begon de organist, voor de ongeveer 250 bezoekers, die tijdig hadden kunnen binnenkomen, aan zijn programma. De eerste tonen van het gloednieuwe orgel, die natuurlijk ook naar buiten doordrongen, bracht de verzamelde menigte op het kookpunt. Eén greep een steen, gooide deze door de ruiten, wat het sein werd voor een waar bombardement. De gele klinkertjes van het kerkpad werden opgebroken en vonden hun weg door de hoge ramen. De zojuist begonnen orgeltonen braken abrupt af; de organist vluchtte van zijn kwetsbare plaats naar beneden om zich, met de angstige toehoorders, in het midden van de kerk te verzamelen. Hier was men tenminste veilig voor de rondvliegende stenen en glasscherven; zij voelden zich als in een belegerde vesting. De raddraaiers waren

door het dolle heen; één riep er steeds als een projectiel doel trof: "Zo gaat het goed, die steen komt waar hij wezen moet".
Tenslotte besloot burgemeester Prins, die zich onder de genodigden in de kerk bevond, op te treden. Vergezeld van het raadslid Horsting kwam hij naar buiten om de, inmiddels tot duizend man aangegroeide massa, tot bedaren te brengen. Hij trachtte te wijzen op het goede van de entreeprijzen; de opbrengst was bestemd voor de diaconie en voor de armen in onze samenleving moest men toch wat over hebben.
Het maakte totaal geen indruk op de mensen; zijn babbeltje werd met hoongelach ontvangen, terwijl er zelfs stenen in zijn richting gegooid werden. Eén daarvan raakte zijn hand, hetgeen, naar zijn eigen verklaring later in het proces-verbaal, weliswaar een pijnlijk gevoel, maar geen verwonding veroorzaakte. Nochthans achtte hij het raadzaam zich, met het raadslid, achter de veilige muren terug te trekken. (Burgemeester Prins was toen al jaren eerste burger van Ede. In 1822, aanvankelijk als schout, kwam hij naar ons dorp om in 1825 officieel burgemeester te worden. In 1851 deelde hij de gemeenteraad mede, dat hij wegens toenemende lichaamszwakte ontslag als zodanig had gevraagd aan Z.M. Koning Willem III. Z.M. verleende dat goedgunstig en benoemde als zijn opvolger de oudste zoon: Th. Prins. Wel een unicum, dat een zoon zijn vader als burgemeester van dezelfde plaats opvolgt. De burg. Prinslaan is nog altijd een herinnering aan deze familie. Dit was even terzijde).
Weer veilig achter de zware muren, deed de burgemeester het enige dat hij doen kon, het concert afgelasten. Toen dit bekend werd, steeg een oorverdovend gejubel vanaf het kerkplein op; het doel was bereikt. Ook de bezoekers en in niet mindere mate de organist, waren opgelucht en verlieten het kerkgebouw.
Geleidelijk verdwenen ook de mensen rondom de kerk; nu er niets meer te beleven viel, begon de kou van de februari-avond door te dringen. Het was niet alleen een mislukt, maar tevens duur concert geworden. Inplaats van een batig saldo aan de diaconie te kunnen overdragen, stond de kerkeraad voor de belangrijke kosten van reparatie aan ramen en interieur.
Van het gebeurde werden twee processen-verbaal opgemaakt; één door de burgemeester, het ander door de gerechtsdienaar te Loo, mede ondertekend door de vier aanwezige veldwachters. Deze processen-verbaal bevinden zich nog altijd in goede staat bij het Gemeentelijk Archief en dankzij de

medewerking van de heer Das, kon schrijver dezes hieruit alle mogelijke gegevens putten.
Natuurlijk werd er ijverig naar de voornaamste aanstekers gezocht, maar dat bleek niet zo eenvoudig. Een aantal namen werd genoteerd o.a. Evert v. Deelen, boerenknecht bij de landbouwer Peter v. Donselaar onder Doesburg; Simon v. Groningen, knecht bij de landbouwer Anthony v. Veldhuizen te Ede, Peter Scherrenburg, arbeider te Ede; Gerrit v. Galen, karman te Ede en nog vele anderen. Maar toen puntje bij paaltje kwam, kon geen der veldwachters met zekerheid verklaren, dat één van hen met stenen had gegooid of schuldig was aan andere strafbare feiten. Getuigen waren evenmin te vinden; in dat opzicht dekten de Edenaren elkaar volkomen. (Wel kwamen twee jongens, de tien-jarige Willem Nip en de twaalf-jarige Hendrik Borgers beweren, dat zij gezien hadden, dat Evert v. Deelen en zijn broer Thijmen ettelijke stenen hadden gegooid. Niet alleen de leeftijd van het tweetal maakte deze getuigenissen zwak, bij nader aan de tand voelen bleek, dat deze knapen in de voorafgaande week knollen bij Peter v. Donselaar hadden gejat. Zij werden daarbij betrapt door diens knecht, Evert v. Deelen en kregen een behoorlijke aframmeling. Zij waren dan ook op wraak belust en zagen hier hun kans schoon. De vlieger ging echter niet op).
De vier veldwachters en gerechtsdienaar komen aan het eind van hun proces-verbaal tot de conclusie, dat geen verdachten konden worden aangewezen en besloten hiermede het onderzoek. De rust in het dorp was teruggekeerd, maar nog jarenlang is dit eerste orgelconcert bij de dorpelingen onderwerp van het gesprek geweest.

H.J. Nijenhuis.

****
*****
*

****

DE ZANDLOPER

****

Uitgave van de Vereniging OUD-EDE

Voorzitter: Dr. H.J. v. Eck, Lunterseweg 34 Ede, tel. 10446

Secretaris: Prof. Dr. A.M. v.d. Woude, Buurtmeesterweg 5, Ede,
tel. 13093

Penningmeester: J. Smit, Arendhorst 29, Ede, tel. 12602

2e Voorzitter: G.W. Bos, Stationsweg 42, Ede, tel. 10550

Erelid: Hr. H.M. Oldenhof

Adres museum: Museumplein 7, Ede, tel. 17476
voor adreswijzigingen tevens redactie-adres

De redactie is zeer erkentelijk voor bijdragen aan "de Zandloper".
De verantwoordelijkheid voor historische en technische gegevens blijft echter aan de inzenders voorbehouden.

****

Minimum contributie ƒ 15,-- per jaar, over te maken
op de Postrekening van: de penningmeester van Oud-Ede
No. 3534268

Koffie Thee

bezoek 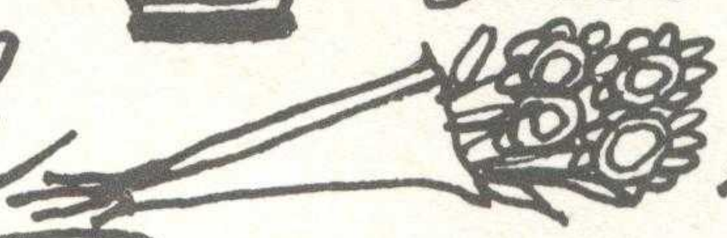

onder-

weg 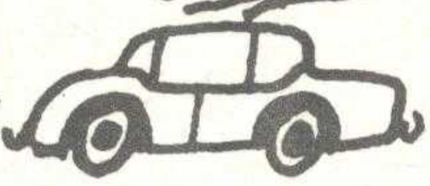 verjaardag

neem maar mee

... koekjes van

Nobo

zijn,
zeg maar gerust:
de lekkerste ovenverse koekjes

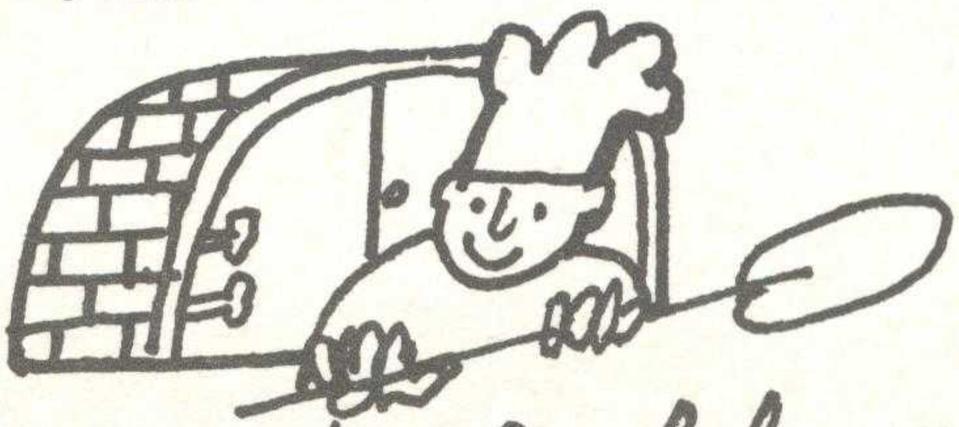

Zó uit de bakkerij!

DE SPAARBANK VOOR EDE ANNO 1872

Een eeuw de vertrouwensinstelling

van vele duizenden spaarders.

De Spaarbank ook voor U !

'n Bondsspaarbank, moderne gezinsbank

voor alle bankzaken.